

ΟΔΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΡΥΘΡΑΙΑΣ

Γενική επιμέλεια, συμπλήρωση και διόρθωση κειμένων:

Θοδωρής Κοντάρης, φιλόλογος

ΟΔΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Η Αδριανούπολη (τουρκ. Εντίρνε) ονομάστηκε έτσι προς τιμήν του Ρωμαίου αυτοκράτορα Αδριανού που την εξωράισε και την επέκτεινε (127 μ. Χ.), ενισχύοντάς την με απόρθητα τείχη. Παλιότερα η πόλη ονομαζόταν *Ουσκουδάμα*, χτισμένη -άγνωστο πότε- από τους Οδρύσες Θράκες σχεδόν πάνω στη συμβολή τριών ποταμών, του Έβρου, του Άρδα και του Τούντζα, σε σημείο πολύ στρατηγικό, απ' όπου περνούν οι εμπορικοί δρόμοι από το Βυζάντιο, τη Μ. Ασία και την Προποντίδα προς το εσωτερικό της Βαλκανικής (Βουλγαρία, Σερβία, Ουγγαρία) και προς το Δούναβη και τη Δακία (Ρουμανία). Μια ελληνική παράδοση ανέφερε ρομαντικά ότι χτίστηκε από τον Ορέστη του Αγαμέμνονος και λεγόταν Ορεστιάδα ή Ορέστεια, πράγμα εντελώς μυθικό. Σύμφωνα με αρχαίο χρησμό, έπρεπε να λουστεί εκεί που ενώνονται τρεις ποταμοί κι εκεί να χτίσει μια πόλη, για ν' απαλλαγεί από τις Ερινύες.

Η πόλη οφείλει την ανάπτυξή της από την αρχαιότητα έως σήμερα αφ' ενός στην επίκαιρη στρατηγική θέση της και αφ' ετέρου στην ευφορότατη πεδιάδα της Θράκης, ο πλούτος της οποίας συγκεντρώνεται στην Αδριανού για επεξεργασία, εμπορευματοποίηση και εξαγωγή. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι στη διάρκεια της Βυζαντινής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η Αδριανού αποτελούσε μια από τις σπουδαιότερες και πιο αξιόλογες πόλεις, κέντρο επικοινωνίας της Ανατολής με τη Δύση, η μεγαλύτερη πόλη της Θράκης, αληθινό προπύργιο της Κων/πολης.

Το όνομά της εξακολουθεί να είναι το ίδιο εδώ και 20 αιώνες, παρεφθαρμένο βέβαια στις ξένες γλώσσες. Από την κοινή βυζαντινή ονομασία *Αδριανού* προήλθαν η σλαβοβουλγάρικη *Οντρίν* και η τούρκικη *Εντίρνε*.

Από τον 4^ο μ. Χ. αι. ως τους Βαλκανικούς Πολέμους, η Αδριανούπολη υπέστη πάμπολλες πολιορκίες κι επιθέσεις βαρβάρων ή γειτονικών λαών. Στις περισσότερες άντεξε θριαμβευτικά. Μαζί με τη Φιλιπούπολη, υπήρξε καρφί στο μάτι των Βουλγάρων, που ήθελαν την κατάκτησή τους, για να μπορέσουν να πάρουν όλη τη Θράκη και την Κων/πολη. Εκεί γεννήθηκε και ο Βασίλειος Α΄ ο Μακεδών, ιδρυτής της περίφημης και λαμπρής δυναστείας των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, που βασίλευσε περίπου για δυο αιώνες στο Βυζάντιο (867-1057) και το οδήγησε στο απόγειο της δόξας.

Η πόλη συχνότατα υπήρξε αγαπημένο καταφύγιο Βυζαντινών αυτοκρατόρων, πριγκίπων και αξιωματούχων, έδρα για στρατιωτικές και κυνηγετικές εξορμήσεις, τόπος συγκέντρωσης στρατού και αγαθών. Εξάλλου, το ρόλο αυτό τον κράτησε και σε όλη την Τουρκοκρατία.

Το 1205 συνήφθη εδώ τρομερή μάχη μεταξύ των Λατίνων της Κων/πολης και του Βουλγάρου τσάρου Καλογιάν και των Ελλήνων συμμάχων του. Σκοτώθηκαν πολλοί σταυροφόροι και ο Λατίνος αυτοκράτωρ Βαλδουίνος αιχμαλωτίστηκε κι εκτελέστηκε. Οι Λατίνοι κατακτητές φάνηκε πως αργά ή γρήγορα θα φύγουν από τη Θράκη.

Μετά το 1354, που πρωτοπάτησαν το πόδι τους οι Τούρκοι στην Ευρώπη, ο κλοιός γύρω από την Αδριανού άρχισε γρήγορα να στενεύει. Οι Βυζαντινοί άρχοντες, συμμαχώντας συχνά με τους Οθωμανούς, τους έμαθαν και πώς να κατακτήσουν τον τόπο. Μέσα σε δέκα μόνο χρόνια, οι Τούρκοι πήραν το οχυρότατο Διδυμότειχο, τη στρατηγική Θρακική Χερσόνησο (Καλλίπολη) και τις απέραντες θρακικές πεδιάδες. Η Αδριανού δεν άντεξε και πολύ, έχοντας χάσει την ενδοχώρα της. Οι Έλληνες την παρέδωσαν στους Τούρκους μεταξύ των ετών 1361-1365. Ο σουλτάνος Μουράτ Α΄ μεταφέρει την πρωτεύουσα του κράτους του από την Προύσα στην Αδριανού (γύρω στα 1370), αναγνωρίζοντας έτσι τον πρωταρχικό ρόλο αυτής της πόλης στην κατάκτηση της Βαλκανικής. Οι Τούρκοι παρέμειναν κυρίαρχοι της Θράκης και από εδώ εφόρμησαν μετά το 1385 για την κατάκτηση της Μακεδονίας, της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας. Οι Οθωμανοί, μετά την κατάληψη της περιοχής, συνέβαλαν πολύ στον εξισλαμισμό των κατοίκων. Βασικά όμως, οι μισοί κάτοικοι του βιλαετίου της Εντιρνέ παρέμεναν Χριστιανοί έως τον Οκτώβριο του 1922.

Ο τρομερός σεισμός που κατέστρεψε την πόλη το 1752 ήταν η αρχή της παρακμής. Έκτοτε ξέπεσε, πάντα όμως διατήρησε τον πρωτεύοντα ρόλο της στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Στις παραμονές της Ελληνικής Επανάστασης έχει μεγάλο αριθμό Ελλήνων, με ακμάζουσα μητρόπολη, ευρύτατο πολιτισμικό, εκπαιδευτικό και οικονομικό κύρος. Για αντίποινα και προς εκφοβισμό των υποδούλων Ελλήνων, μετά το Πάσχα του 1821 οι Τούρκοι κρέμασαν στη μητρόπολη τον εθνομάρτυρα πρώην Πατριάρχη Κύριλλο μαζί με καμιά τριανταριά ιερείς, εμπόρους και *τζορμπατζήδες* (προκρίτους). Οι σφαγές της Αδριανούς θεωρήθηκαν, μαζί με εκείνες της Κων/πολης, της Σμύρνης και της Κύπρου, από τις τρομερότερες της εποχής.

Στον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1828-29 (που έγινε με αφορμή τον ξεσηκωμό των Ελλήνων), οι Ρώσοι έφτασαν ως εδώ, γκρέμισαν πολλές οχυρώσεις των Τούρκων και συνέβαλαν καθοριστικά στην εξαφάνιση της ιστορικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Αδριανούς. Το ίδιο έργο συνέβη και αργότερα, στον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78, που έγινε με αφορμή τη βουλγάρικη εξέγερση του 1876. Γι' αυτό η έξοχη αυτή βυζαντινή και οθωμανική πόλη διατηρεί ελάχιστα από τα αμέτρητα μνημεία του παρελθόντος της.

Η συνθήκη της Αδριανουπόλεως (2 Σεπτ. 1829) αποτελεί μεγάλη διπλωματική νίκη της Ρωσίας, που άνοιξε το δρόμο στην ίδρυση ανεξαρτήτων κρατών στα Βαλκάνια. Σύμφωνα με αυτήν, η Ρωσία κέρδισε πολλά εδάφη στον Καύκασο και στη Μολδαβία και εμπορικά προνόμια. Ο σουλτάνος επίσης υποχρεωνόταν να δεχτεί ό,τι αποφάσισαν οι τρεις σύμμαχοι Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία για το ελληνικό ζήτημα. Και οι τρεις δυνάμεις είχαν

αποφασίσει (λίγο μετά το Ναβαρίνο) τη δημιουργία αυτόνομου ελληνικού κράτους. Η συνθήκη είναι ουσιαστικά η πρώτη επίσημη αναγνώριση της ύπαρξης ελληνικού κράτους από την Τουρκία.

Στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο (Οκτώβρης 1912-Απρίλης 1913) η πόλη κατελήφθη από τους Βουλγαροσέρβους, ύστερα από εξάμηνη πολιορκία. Με το Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο (Ιούνιος-Ιούλιος 1913), η πόλη κι ολόκληρη η Ανατ. Θράκη, ανακαταλήφθηκαν από τους Τούρκους, οι οποίοι έκαψαν και λεηλάτησαν στην προέλασή τους δεκάδες ελληνικά και βουλγάρικα χωριά.

Στα τέλη του 1913 οι Νεότουρκοι ξεκίνησαν τον Πρώτο Διωγμό των Ελλήνων από την Ανατ. Θράκη, που το 1914-1918 επεκτάθηκε σε όλη τη Μικρασία, με τις γνωστές τραγικές συνέπειες για τους Έλληνες και τους Αρμενίους. Συνολικά εκτοπίστηκαν 217.889 Θρακιώτες. Οι περισσότεροι διώχτηκαν στην Ελλάδα, ενώ οι υπόλοιποι εξορίστηκαν στην Ανατολή.

Τον Ιούλιο του 1920 ελληνικός στρατός κατέλαβε την Ανατ. Θράκη. Η Αδριανού απελευθερώθηκε στις 12 Ιουλίου 1920 και ενσωματώθηκε με όλη τη Θράκη, ως τα πρόθυρα της Κων/πολης, στο ελληνικό κράτος. Η Αδριανού έγινε έδρα της Γενικής Διοικήσεως Θράκης, με πολλές κρατικές υπηρεσίες και σώμα στρατού. Ο Γ. Κατεχάκης υπήρξε ο τελευταίος γενικός διοικητής.

Στις 28 Σεπτ. 1922, με τη Μικρασιατική Καταστροφή, υπογράφηκε η ανακωχή των Μουδανιών, που όριζε την κατάπαυση των ελληνοτουρκικών εχθροπραξιών και την παράδοση της Ανατ. Θράκης μέσα σε ένα μήνα στους Κεμαλικούς. Τραγικά караβάνια 260.000 Θρακιωτών έπαιρναν πάλι το δρόμο της προσφυγιάς, ευτυχώς χωρίς σφαγές, πυρπολήσεις και άπειρα θύματα, όπως στην εκκένωση της Μικρασίας. Στις 9 Οκτωβρίου έγινε η τελευταία λειτουργία στη μητρόπολη της Αδριανούς. Από τότε η Ανατ. Θράκη (έκταση 23.600 τ. χλμ.) έπαψε να είναι ελληνική κι ο Έβρος έγινε το ποτάμιο σύνορο των δύο κρατών.

Το βιλαέτι της Αδριανούπολης ήταν από τα σπουδαιότερα στη Ρούμελη (Βαλκάνια), με μεγάλη οικονομική και στρατηγική σημασία. Περιλάμβανε όλη τη σημερινή τουρκική Ανατ. Θράκη (σαντζάκια Αδριανούς, 40 Εκκλησιών, Ραιδεστού και Καλλιπόλεως), ως τα πρόθυρα της Κων/πολης, όλη τη σημερινή ελληνική Δυτική Θράκη και τις περιοχές των Πομάκων στη βουλγαρική Ροδόπη, όπου κατοικούσαν κυρίως Μουσουλμάνοι (σαντζάκια Δεδεαγάτς και Γκιουμουλτζίνας). Το 1918 καταγράφονται 1.026.973 κάτοικοι στο βιλαέτι. Απ' αυτούς 508.311 είναι Τούρκοι, 366.363 Έλληνες, 107.843 Βούλγαροι, 24.060 Αρμένηδες, 19.300 Εβραίοι και 1.096 διάφοροι. Ο αριθμός των Τούρκων εμφανίζεται πολύ μεγάλος, διότι έχουν εισρεύσει χιλιάδες Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τα βαλκανικά κράτη, μετά το 1913. Στην πόλη το 1920, σύμφωνα με απογραφή της Γενικής Διοίκησης Θράκης, κατοικούσαν 87.667 κάτοικοι. Απ' αυτούς 47.284 Τούρκοι, 19.608 Έλληνες, 2.324 Βούλγαροι, 4.005 Αρμένηδες και 14.446 Εβραίοι. Η πόλη και η περιοχή της κυριολεκτικά άδειασαν από κατοίκους μετά το 1922. Μαζί με τους Έλληνες, έφυγαν

και όλοι οι Αρμένιοι κι αργότερα οι Εβραίοι, μην έχοντας τι να κάνουν σε μια εντελώς παρακμασμένη πόλη, χωρίς εμπόριο.

Στην Αδριανού και στα περίχωρά της λειτουργούσαν μέχρι τις αρχές του 20ού αι. δεκαεννιά ελληνικές εκκλησίες, δύο βουλγάρικες, δύο αρμένικες, τέσσερις καθολικές και δεκατρείς χάβρες. Η παλαιότερη Μητρόπολη Αδριανουπόλεως είχε υπό τη δικαιοδοσία της 52 κοινότητες με 51.196 Χριστιανούς.

Η πόλη υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους πνευματικούς φάρους του Ελληνισμού της Τουρκοκρατίας. Ανέκαθεν είχε σπουδαίες σχολές που μόρφωσαν χιλιάδες Έλληνες και Βαλκάνιους (Σέρβους, Βουλγάρους, ακόμη και Τούρκους). Η *Ελληνική Σχολή*, ιδρυμένη το 1540, είναι η αρχαιότερη ελληνική σχολή σε ολόκληρη τη Θράκη και μια από τις παλαιότερες του Ελληνισμού. Το 1711 ονομάστηκε *Γυμνάσιον Αρρένων*, που λειτούργησε αδιάκοπα ως το 1922 και πρόσφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στη μόρφωση των Θρακιωτών. Εδώ δίδαξαν κορυφαίοι διδάσκαλοι του Γένους.

Το παρθεναγωγείο ιδρύθηκε το 1840 και από το 1885 στεγάστηκε σε λαμπρό κτίριο, δώρο του Ηπειρώτη ευεργέτη Κων. Ζάππα, γι' αυτό ονομάστηκε *Ζάππειον Παρθεναγωγείον*. Οι απόφοιτες ήταν περιζήτητες δασκάλες στα σχολεία των υποδούλων. Εδώ δίδαξε και η πρώτη Ελληνίδα φεμινίστρια, η περιβόητη Καλλιρρόη Σιγανού – Παρρέν, ιδρύτρια του Λυκείου των Ελληνίδων (1911).

Το 1920 λειτουργούσαν στην πόλη 20 ελληνικά σχολεία κάθε βαθμίδας. Μερικά σώζονται ακόμη και λειτουργούν ως τουρκικά σχολεία. Το 1900 στο *σαντζάκι* (νομό) της Αδριανούς λειτουργούσαν 178 ελληνικά σχολεία κάθε βαθμίδας, με 12.640 μαθητές και 263 δασκάλους. Δεκαεννιά αδριανουπολίτικοι δραστήριοι σύλλογοι εκπλήρωσαν εθνικό έργο ανεκτίμητης αξίας, παράλληλα με την επίσημη αποστολή τους, κοινωνική, φιλανθρωπική ή εκπαιδευτική.

Η παρουσία των Ελλήνων μέχρι το 1922 υπήρξε καθοριστική για την οικονομική, πολιτιστική και πνευματική ζωή όχι μόνο της Αδριανούς, αλλά και ολόκληρης της επαρχίας της.

ΟΔΟΣ ΑΛΑΤΣΑΤΩΝ

Τα Αλάτσατα (τουρκ. Αλάτσατι) ήταν η τρίτη μεγαλύτερη πόλη στη Χερσόνησο της Ερυθραίας, μετά τα Βουρλά και τον Τσεσμέ, με περίπου 10.000 κατοίκους το 1921, σχεδόν όλους Έλληνες. Το όνομα της πόλης προέρχεται από τη λέξη *αλάτσι*, όπως λέγεται το αλάτι στο ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της Ερυθραίας. Η πόλη δεν είναι αρχαία. Ιδρύθηκε γύρω στα 1620-1640 από Έλληνες εποίκους κυρίως από τη Χίο και άλλα νησιά, που ήρθαν εδώ για να βρουν δουλειά σε τούρκικα τσιφλίκια. Από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι το 1914 τα Αλάτσατα γνώρισαν ιδιαίτερη οικονομική, πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη και εξελίχθηκαν σε ένα από τα πιο σημαντικά αγροτικά κέντρα των μικρασιατικών παραλίων. Κύρια πηγή εισοδήματος σχεδόν όλων των κατοίκων ήταν η παραγωγή σταφίδας άριστης ποιότητας, προς εξαγωγή στην Ευρώπη από το επίνειό τους, την Αγριλιά.

Οι Αλατσατιανοί διώχτηκαν το 1914 στην Ελλάδα, επέστρεψαν το 1919 και υπέστησαν φοβερά δεινά κατά τις μέρες του Διογμού του 1922. Όσοι δεν πρόλαβαν να φύγουν, εξανδραποδίστηκαν. Οι άντρες αιχμαλωτίστηκαν κι ελάχιστοι ήρθαν το 1923-24 στην Ελλάδα, ενώ οι γυναίκες βιάστηκαν κι ατιμάστηκαν. Στην Ελλάδα οι Αλατσατιανοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως στο Ηράκλειο Κρήτης και στην Αθήνα. Πάνω από 100 οικογένειες από τα Αλάτσατα και τα χωριά τους κατοίκησαν στη Ν. Ερυθραία.

Στην πόλη των Αλατσατών σήμερα διασώζονται χιλιάδες παλιά ελληνικά πέτρινα σπίτια και αποτελούν ένα από τα ωραιότερα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά σύνολα στο Αιγαίο.

ΟΔΟΣ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑ

Ο Αναξαγόρας (500-428 π. Χ.) ήταν από τους κορυφαίους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους. Γεννήθηκε στις Κλαζομενές της Ιωνίας (σημερινή Σκάλα των Βουρλών) περίπου το 500 π. Χ. Ήταν γιος του Ηγησιβούλου ή Ευβούλου και ανήκε σε πλούσιο και αριστοκρατικό γένος. Σε ηλικία 20 ετών εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, επιδιόμενος σε φιλοσοφικές σπουδές, όπου έζησε εκεί επί 30 χρόνια κι έγινε προσωπικός φίλος του Περικλή. Υπήρξε επιπλέον μαθηματικός, φυσικός και αστρονόμος.

ΟΔΟΣ ΑΡΤΑΚΗΣ

Η Αρτάκη (τουρκ. Ερντέκ) ήταν μία από τις αρχαίες ελληνικές αποικίες των Μιλησίων του 8ου - 7ου αιώνα π. Χ. στην χερσόνησο της Κυζίκου, στις ακτές της Προποντίδας. Η Αρτάκη, μετά τον ισχυρότατο σεισμό του 1063 μ. Χ. που κατέστρεψε εντελώς την Κύζικο, πήρε τη θέση της, έγινε το κέντρο των 14 ελληνικών χωριών της χερσονήσου και έδρα της Μητροπόλεως Κυζίκου. Η πόλη είχε κατά συντριπτική πλειονότητα ελληνικό πληθυσμό μέχρι το 1922. Ο πληθυσμός της χερσονήσου Κυζίκου, σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1891, ήταν 33.007 κάτοικοι, από τους οποίους οι Έλληνες ήταν 29.165, οι Τούρκοι ήταν 3.070 και οι Αρμένιοι 1.000 περίπου. Οι περισσότεροι κάτοικοι της Αρτάκης και λίγων χωριών της εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Χαλκίδας, όπου ίδρυσαν τη Νέα Αρτάκη.

ΟΔΟΣ ΒΟΣΠΟΡΟΥ

Ο Βόσπορος (τουρκ. Μπογάζιτσι) είναι φυσικός πορθμός και σημαντικότερη διεθνής θαλάσσια οδός, που βρίσκεται μεταξύ του Ευξείνου Πόντου (Μαύρης Θάλασσας) και της Προποντίδας (Θάλασσας του Μαρμαρά), στην Κωνσταντινούπολη. Είναι ο στενότερος πορθμός του κόσμου και διαχωρίζει την Ασία (Βιθυνία) από την Ευρώπη (Θράκη) <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7>. Ως τμήμα του μόνου περάσματος μεταξύ Μαύρης Θάλασσας και Μεσογείου, μέσω Ελλησπόντου (Δαρδανελίων) και Αιγαίου Πελάγους, ο Βόσπορος είχε πάντα τεράστια εμπορική και γεωστρατηγική σημασία, την οποία εκμεταλλεύτηκε ο αυτοκράτορας Μέγας Κωνσταντίνος και ίδρυσε εκεί το 330 μ. Χ. τη νέα του πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη, που έγινε η μεγαλύτερη και η πιο ένδοξη πόλη του παλαιού κόσμου, έδρα δύο αυτοκρατοριών, της Βυζαντινής (330-1453) και της Οθωμανικής (1453-1923).

ΟΔΟΣ ΒΟΥΡΝΟΒΑ

Ο Μπουρνόβας (ή Βουρνόβας, τουρκ. Μπορνόβα) είναι το παλαιότερο πόλισμα *Πρινόβαρις* των Βυζαντινών, εσωτερικό προάστιο στα Β.Α. της Σμύρνης. Εδώ έμεναν ως το 1922 περίπου 15.000 κάτοικοι, μέλη πολλών ευπόρων ελληνικών και αρμενικών οικογενειών, ανάμεσα σε αγρότες και Λεβαντίνους (Ευρωπαίους), ιδίως Άγγλους, από τους οποίους ξεκίνησαν όλες οι αθλητικές δραστηριότητες στη Σμύρνη, περί το 1870, και διαδόθηκαν γρήγορα στους Έλληνες όλης της Δυτικής Μικρασίας. Από τις 27 Αυγούστου ως το τέλος Σεπτεμβρίου 1922, ο Μπουρνόβας λεηλατήθηκε από τους τσέτες του Κεμάλ και σκοτώθηκαν πολλοί κάτοικοί του, Έλληνες και Αρμένιοι.

ΟΔΟΣ ΒΡΥΟΥΛΩΝ

Τα Βουρλά ή ο Βουρλάς (Βρύουλλα, κατά τους λογίους, τουρκ. Ουρλά) είναι μια σημαντική πόλη της Ιωνίας, πρωτεύουσα της Ερυθραίας Χερσονήσου και η μεγαλύτερη πόλη των μικρασιατικών παραλίων μετά τη Σμύρνη (ως το 1922), με 35.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 30.000 ήταν Έλληνες. Η Σκάλα, το επίνειο των Βουρλών, είναι χτισμένη πάνω στη θέση των αρχαίων Κλαζομενών. Απέναντι από τη Σκάλα, βρίσκονται τα μικρά νησιά του Ερμαίου Κόλπου, με μεγαλύτερο το Εγγλεζονήσι, που είχε περίπου 2.000 Έλληνες κατοίκους σε τρεις οικισμούς.

Η ιστορία των Βουρλών αρχίζει από τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους. Στην περιοχή, γύρω στα 1200-1260, είχε χτήματα η αρχοντική οικογένεια των Βουρλάδων ή Βρουλάδων, που κατείχε και διοικητικές θέσεις τον καιρό των αυτοκρατόρων Θεοδώρου Λασκάρεως και Ιωάννη Βατάτζη. Από τους Βουρλάδες του Βυζαντίου προήλθε η ονομασία ο Βουρλάς ή τα Βουρλά.

Τα Βουρλά δέχθηκαν πολλούς εποίκους τον 18ο αι. από την Πελοπόννησο και τα νησιά, ενώ μετά το 1832 χιλιάδες Ναξιώτες ήρθαν εδώ να κάνουν την τύχη τους. Οι Βουρλιώτες είχαν πολύ ανεπτυγμένο το αίσθημα της φιλοπατρίας, γι' αυτό και πολέμησαν σε κάθε αγώνα των Ελλήνων (1821-1830, 1897, 1912-13, 1917-22). Δεν διώχτηκαν το 1914-18, όπως όλοι οι Ερυθραιώτες, αλλά οι άντρες στάλθηκαν στα διαβόητα «*Αμελέ Ταμπουρού*», όπου πολλοί εξοντώθηκαν.

Η πόλη κατέστη το μεγαλύτερο αμπελουργικό κέντρο της Μ. Ασίας, με παραγωγή χιλιάδων τόνων εκλεκτής σταφίδας, που εξαγόταν στην Ευρώπη. Ήταν ένα από τα σπουδαιότερα οικονομικά και πνευματικά κέντρα του μικρασιατικού Ελληνισμού. Η περίφημη Αναξαγόρειος Σχολή, ιδρυμένη το 1760, είχε 2.500 μαθητές το 1921.

Ο Σεπτέμβρης του 1922 σήμανε το τέλος των Βουρλών. Μια τεράστια πυρκαγιά, που έβαλαν οι Τούρκοι, σάρωσε εκκλησίες, σχολεία, μαγαζιά και σπίτια σε επτά από τις εννιά ελληνικές συνοικίες. Οι τσέτες και ο τακτικός τουρκικός στρατός αιχμαλώτισαν όλους τους άντρες, έσφαξαν και ατίμασαν γυναίκες και η πόλη έζησε μαρτυρικές μέρες. Όσοι επέζησαν, διασκορπίστηκαν ως πρόσφυγες σε όλη την Ελλάδα, κυρίως στην Κρήτη και στην Αττική.

Από τα Βουρλά καταγόταν η Δέσπω Τενεκίδου – Σεφεριάδου, μητέρα του νομπελίστα ποιητή Γιώργου Σεφέρη, ο οποίος περνούσε τα ξένοιαστα παιδικά του χρόνια στη Σκάλα και συχνά μιλά γι' αυτά στο έργο του.

ΟΔΟΣ ΔΕΜΕΡΤΖΙΑΙΟΥ

Τα Ντεμερτζιλιά ή Δερμετζιλιά (τουρκ. Ντεμειρτζιλί) είναι δυο πολύ κοντινά αμιγώς ελληνικά χωριά νοτίως των Βουρλών, το παραθαλάσσιο Κάτω Ντεμερτζιλί, με 384 κατοίκους κι εκκλησία του Αγ. Δημητρίου, και το Πάνω Ντεμερτζιλί, με 100 περίπου κατοίκους και ναό της Αγ. Βαρβάρας. Το 1922 όλοι οι κάτοικοι των δυο χωριών διασώθηκαν στη Σάμο, στην Τζια και τελικά οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στην πόλη μας. Η εικόνα του Αγ. Δημητρίου θησαυρίζεται σήμερα στο ναό του Ευαγγελισμού της Ν. Ερυθραίας.

ΟΛΟΣ ΕΡΥΘΡΑΙΑΣ

Η Χερσόνησος της Ερυθραίας (τουρκ. Τσεσμέ Γιαρίμαντασί) είναι η δεύτερη μεγαλύτερη χερσόνησος της Τουρκίας και μαζί με την Τρωάδα αποτελούν τα δυτικότερα σημεία της Μικράς Ασίας. Βρίσκεται δυτικά της Σμύρνης, απέναντι από τη Χίο και χωρίζει τον Κόλπο της Σμύρνης (ή Ερμαίο) από τον Κόλπο της Εφέσου. Η χερσόνησος πήρε το όνομά της από την αρχαία ελληνική πόλη Ερυθρές. Στην αρχαιότητα αποικίστηκε από Ίωνες που ίδρυσαν τις πόλεις Ερυθρές, Κλαζομενές, Τέω και Λέβεδο. Η περιοχή έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στα αρχαϊκά χρόνια, αλλά και στην ελληνιστική, ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο. Οι Τούρκοι την κατέλαβαν οριστικά γύρω στα 1350. Στην Ερυθραία από τον 17ο αι. εγκαταστάθηκαν χιλιάδες Έλληνες έποικοι από το Αιγαίο, την ηπειρωτική Ελλάδα και διάφορα μέρη της Μικρασίας. Μεταξύ 1832 και 1914, η χερσόνησος είχε συντριπτική πλειοψηφία Ελλήνων κατοίκων (80%), με τρεις μεγάλες και ακμαίες πόλεις (Βουρλά, Τσεσμέ κι Αλάτσατα) και καμιά εξηνταριά κωμοπόλεις και χωριά, αμιγώς ελληνικά ή μικτά, με κυριότερα το Σιβρισάρι, την Κάτω Παναγιά, την Αγ. Παρασκευή, το Λυθρί, το Μελί, τον Γκιούλμπαξε, τον Ρεϊσντερε και το Αχιρλί.

Οι Ερυθραιώτες Έλληνες υπέφεραν τα πάνδεινα από τους Νεότουρκους. Το Μάη του 1914 υποχρεώθηκαν όλοι –περίπου 60.000 άτομα, πλην των Βουρλών– μέσα σε δυο μέρες να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να φύγουν στην Ελλάδα. Επέστρεψαν από τις αρχές του 1919, όταν η Ερυθραία δόθηκε στην Ελλάδα, και βρήκαν τα πάντα ρημαγμένα ή λεηλατημένα από τους Τούρκους. Με την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και την ταχεία υποχώρηση του ελληνικού στρατού, τον Αύγουστο του 1922, η Ερυθραία χερσόνησος αποτέλεσε το τελευταίο προπύργιο του στρατού μας για να γίνει οργανωμένη και ασφαλής η αποχώρηση από το λιμάνι του Τσεσμέ, που έληξε στις 3 Σεπτεμβρίου 1922. Οι Έλληνες της Ερυθραίας υπέστησαν βαρύτατα αντίποινα από τους νικητές Τούρκους. Τα Βουρλά κάηκαν, χιλιάδες άντρες εκτελέστηκαν επί τόπου ή σύρθηκαν αιχμάλωτοι και εξοντώθηκαν αργότερα. Λίγα χωριά, που είχαν καΐκια, σώθηκαν στη Χίο και στη Σάμο. Έλληνες πρόσφυγες από την Ερυθραία διασκορπίστηκαν σε όλη την Ελλάδα, κυρίως στα νησιά Χίο, Σάμο, Λέσβο, Λήμνο και Κρήτη, στην Πελοπόννησο, στην Αττική και στη Θεσσαλονίκη. Μια ομάδα 400 περίπου οικογενειών από διάφορα μέρη της Ερυθραίας ήρθαν στην Κηφισιά και το 1926 ίδρυσαν τη Νέα Ερυθραία.

Μετά την Έξοδο των Ελλήνων, για πολλές δεκαετίες, μέχρι το 1990 περίπου, η Ερυθραία ήταν εντελώς αραιοκατοικημένη και σε πλήρη παρακμή.

ΟΛΟΣ ΕΡΥΘΡΩΝ ΚΑΙ ΟΛΟΣ ΛΥΘΡΙΟΥ

Οι Ερυθρές υπήρξαν η ισχυρότερη και διασημότερη πόλη-κράτος από τις τέσσερις αρχαίες ιωνικές πόλεις της Ερυθραίας Χερσονήσου. Σύμφωνα με τον Πausανία, οι Ερυθρές ιδρύθηκαν από Κρήτες αποίκους υπό την ηγεσία του Ερύθρου, γιου του Ραδάμανθυ. Όμως η πόλη των Ερυθρών, όπως σημειώνει πάλι ο Πausανίας, αργότερα επανιδρύθηκε από Ίωνες αποικιστές, απογόνους του μυθικού Αθηναίου βασιλιά Κόδρου. Οι Ερυθρές ανήκαν στο Πανιώνιον που αποτελούσε τον ύψιστο πολιτικό συνασπισμό των πόλεων της Ιωνίας. Μετά την ίδρυσή της, η πόλη κυβερνήθηκε για καιρό από μέλη του αθηναϊκού βασιλικού οίκου, αλλά γνώρισε ταραγμένες εποχές με τυράννους που κυβέρνησαν φοβερά δεσποτικά. Τότε, πολλοί Ερυθραίοι φυγάδες και πολιτικοί εξόριστοι, μαζί με Πάριους αποίκους, ίδρυσαν την πόλη Πάριον στην Προποντίδα, γύρω στο 700 π. Χ. Πολύ παλαιότερα, μαζί με την Τέω (κοντά στο σημερινό Σιβρισάρι), οι Ερυθρές έστειλαν Ίωνες ευγενικής καταγωγής, για να ενισχύσουν την αποικία στη Φώκαια.

Η θέση της πόλης, στο βάθος του κόλπου των Ερυθρών, ήταν φυσικά οχυρή, με μια μικρή ακρόπολη (σημ. λόφος της Αγ. Ματρώνας), δύο λιμάνια με αρκετές βραχονησίδες που τα προστατεύουν (ονομάζονταν *Ίπποι* στην αρχαιότητα) και ένα μικρό ποτάμι, τον *Αλέοντα*, με άφθονο νερό.

Από το 600-580 π. Χ. οι Ερυθρές ήταν υπό λυδική κατοχή και μετά το 545 π. Χ. υποτάχτηκαν στους Πέρσες. Η πόλη έλαβε μέρος στην Ιωνική Επανάσταση κατά των Περσών (499 π. Χ.). Στην Αθηναϊκή Συμμαχία της Δήλου οι Ερυθρές συνεισέφεραν το αξιόλογο ποσό των επτά ταλάντων. Αργότερα, μαζί με τη Χίο επαναστάτησαν εναντίον της αθηναϊκής ηγεμονίας (412 π. Χ.). Οι δεσμοί των Ερυθρών με τη Χίο (όπως εξάλλου και του νεότερου Λυθριού) ήταν ανέκαθεν στενότατοι. Το 334 π. Χ. η πόλη επανέκτησε την ελευθερία της με τη βοήθεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι Ερυθρές συνδέθηκαν με την Πέργαμο και τη Ρώμη και άνθησαν πάρα πολύ ως την εποχή των αραβικών επιδρομών (7ος αι. μ. Χ.). Έκτοτε η πόλη ξέπεσε και σταδιακά παράκμασε. Η αρχαία τοποθεσία των Ερυθρών σήμερα καταλαμβάνεται μερικώς από το μικρό χωριό Λεθρί. Πολλά αρχαία μνημεία υπάρχουν ολόγυρα (τείχη, θέατρο, ναός Πολιάδος Αθηνάς, επαύλεις, βυζαντινό υδραγωγείο κ. ά.) αλλά έχουν υποστεί φοβερές ζημιές στο διάβα των αιώνων κι έχουν λεηλατηθεί από τους ντόπιους Έλληνες για το χτίσιμο του Λυθριού και δημοσίων κτηρίων του Τσεσμέ. Στις ανασκαφές πολλά σημαντικά έργα τέχνης ανακαλύφθηκαν στις Ερυθρές και φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σμύρνης. Οι Λυθριανοί, παλιότερα, ανακάλυπταν συχνά αρχαία αντικείμενα στα χωράφια τους και τα πουλούσαν σε αρχαιοκάπηλους της Σμύρνης.

Στη θέση ακριβώς των αρχαίων Ερυθρών και διατηρώντας λίγο παρεφθαρμένο το πανάρχαιο όνομά της, υπήρχε το βυζαντινό και νεότερο αμιγώς ελληνικό χωριό Λυθρί ή Λεθρί, 20 χλμ. βορειοανατολικά του Τσεσμέ. Το σημερινό όνομα του οικισμού Ιλντίρ αποτελεί τουρκική παραφθορά του ελληνικού ονόματος. Το Λυθρί κατοικούνταν από 1.800 Έλληνες, οι οποίοι ασχολούνταν με την αμπελουργία, την ελαιοκομία και την κατασκευή οικοδομικών υλικών (τούβλα, ασβέστη, κεραμίδια). Οι Λεθριανοί διώχτηκαν δυο φορές από τον τόπο τους, το 1914 και το 1922, ευτυχώς χωρίς θύματα. Οι περισσότεροι Λυθριανοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στη Ν. Ερυθραία, στις Οινούσες και στη Χίο.

Πολιούχος του Λυθριού, αλλά και της Νέας Ερυθραίας, είναι η Αγία Ματρώνα. Ο μεγάλος ναός της ήταν χτισμένος στην κορυφή της αρχαίας ερυθραϊκής Ακρόπολης, λίγο παραπέρα από τον αρχαίο ναό της Αθηνάς Πολιάδος, που λατρευόταν κατ' εξοχήν από τους Ερυθραίους.

ΟΛΟΣ ΕΦΕΣΟΥ

Στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας βρίσκεται μία από τις σημαντικότερες ελληνικές πόλεις της αρχαιότητας και του Βυζαντίου. Η Έφεσος είναι σήμερα από τα σπουδαιότερα και διασημότερα αρχαιολογικά αξιοθέατα της Μεσογείου και εκατομμύρια επισκέπτες από όλο τον κόσμο την επισκέπτονται για να θαυμάσουν από κοντά τα επιβλητικά ερείπιά της.

Η πόλη ιδρύθηκε το 10ο αιώνα π. Χ. ως ιωνική αποικία των Αθηναίων, παρ' ότι οι ανασκαφές έχουν αποδείξει ότι κατοικείται από τη νεολιθική εποχή. Για να κατασκευαστεί το Αρτεμίσιο, ο τελευταίος ναός προς τιμήν της Εφεσίας Αρτέμιδος, χρειάστηκαν περίπου 120 χρόνια (4ος-3ος αι. π. Χ.) και ήταν τόσο καλλιτεχνικός, που θεωρήθηκε ως ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου και συγκέντρωνε πλήθος προσκυνητών.

Στους αιώνες που ακολούθησαν τις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου, η Έφεσος αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά, θρησκευτικά, διοικητικά και πολιτιστικά κέντρα όχι μόνο της Μικράς Ασίας, αλλά και της Ανατολικής Μεσογείου, και μια από τις μεγαλύτερες πόλεις της ρωμαϊκής και πρωτοβυζαντινής εποχής.

Η Έφεσος έγινε επί αιώνες έδρα της βυζαντινής διοίκησης της Μ. Ασίας και το μεγαλύτερο λιμάνι του Αιγαίου, μια μεγαλούπολη πρώτου μεγέθους. Ένα από τα ιερότερα προσκυνήματα του χριστιανικού κόσμου ήταν ο ναός του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου, που χτίστηκε πάνω στον τάφο του αγαπημένου μαθητή του Χριστού. Σταδιακά όμως ξέπεσε, γιατί το λιμάνι της αχρηστεύθηκε από τις προσχώσεις του Καϋστρου ποταμού και η Έφεσος είχε χάσει εντελώς την αίγλη της, όταν την κατέλαβαν οριστικά γύρω στα 1425 οι Οθωμανοί.

Στα ερείπια αυτής της σπουδαιότατης και ιστορικής πόλης δημιουργήθηκε ένα μικρό κεφαλοχώρι με Έλληνες και Τούρκους κατοίκους που ονομαζόταν ως το 1930 Αγιάσολοκ (παραφθορά του Αγ. Θεολόγος). Τώρα λέγεται Σελιζούκ και γνωρίζει τεράστια τουριστική ανάπτυξη λόγω των ελληνορωμαϊκών αρχαιοτήτων. 20 χλμ. νοτιοδυτικά της αρχαίας Εφέσου βρίσκεται η περίφημη τουριστική πόλη Κουσάντασι (η Νέα Έφεσος ή Σκαλανόβα των Ελλήνων).

ΟΛΟΣ ΙΜΒΡΟΥ

Η Ίμβρος (τουρκ. Γκιοκτσε αντά) είναι νησί του βόρειου Αιγαίου, πολύ κοντά στην είσοδο του Ελλησπόντου, το οποίο ανήκει στην Τουρκία. Οι πρώτοι κάτοικοι της Ίμβρου ήταν Πελαγοί. Ο Μιλτιάδης την κατέκτησε στις αρχές του 5ου αι., έγινε αποικία με Αθηναίους κληρούχους και παρέμεινε στην κατοχή της Αθήνας για πολλούς αιώνες.

Πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης, την Ίμβρο, τη Σαμοθράκη, τη Λήμνο, τη Μυτιλήνη και άλλα νησιά κατείχαν οι Γατελούζοι της Γένοβας. Το νησί πέρασε στα χέρια των Οθωμανών μετά το 1470 και κατά διαστήματα καταλήφθηκε από τους Βενετούς. Η

Ίμβρος ζούσε πάντα την εσωτερική αγροτική ζωή της και ήταν αυτάρκης, με οικονομικές σχέσεις με τα γύρω νησιά και τη Μ. Ασία. Απελευθερώθηκε το 1912 από τον ελληνικό στόλο και παρέμεινε υπό ελληνική διοίκηση έως το καλοκαίρι του 1923. Μέχρι τότε, το σύνολο του πληθυσμού του νησιού, περίπου 8.000, ήταν Έλληνες, που κατοικούσαν σε επτά μεγάλα χωριά (Κάστρο, Παναγιά, Σχοινούδι, Αγ. Θεόδωροι, Ευλάμπιο, Γλυκύ και Αγρίδια).

Το 1920, η Συνθήκη των Σεβρών έδινε επίσημα τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο στην Ελλάδα. Μετά όμως την ήττα των Ελλήνων στη Μ. Ασία και τη Μικρασιατική Καταστροφή, με τη Συνθήκη της Λωζάνης (Ιούλιος 1923), τα δύο νησιά παραχωρήθηκαν στην Τουρκία. Η ίδια συνθήκη εξείρασε τους Έλληνες κατοίκους των νησιών από την ανταλλαγή πληθυσμών και προέβλεπε γι' αυτούς εκτενή τοπική αυτονομία, πράγμα που στη συνέχεια καταπατήθηκε και δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Το 1926, η Τουρκία ανακάλεσε όλα τα δικαιώματα των μειονοτήτων, μεταξύ αυτών και των κατοίκων της Ίμβρου και Τενέδου, κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάνης. Απαγόρευσε τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία και έλαβε χώρα εκτεταμένος εποικισμός από την ενδοχώρα της Τουρκίας, με σκοπό την αλλοίωση της πληθυσμιακής σύνθεσης και τον αφελληνισμό του νησιού. Οι Τούρκοι αντικατέστησαν όλα τα ελληνικά τοπωνύμια με τούρκικα και ίδρυσαν νέα τούρκικα χωριά, με Κούρδους και Λαζούς κατοίκους. Ιδιοκτησίες Ελλήνων απαλλοτριώθηκαν, δόθηκαν για λόγους ασφαλείας. Στο ευφορότερο τμήμα του νησιού δημιουργήθηκε τεχνητή λίμνη και μετά το 1964 η Ίμβρος μετατράπηκε σε ανοιχτή φυλακή βαρυνοιωτών, οι οποίοι προκάλεσαν πολλά δεινά στους Ιμβριώτες. Έτσι, χιλιάδες Έλληνες εγκατέλειψαν το νησί τους κι έφυγαν στην Κων/πολη, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. 3.000 χρόνια ελληνικής ζωής και ιστορίας έγιναν παρελθόν μέσα σε λίγες μόνο δεκαετίες.

Σήμερα η Ίμβρος έχει πληθυσμό 10.106 κατοίκων (2020), εκ των οποίων περίπου 700 είναι Έλληνες. Στην πρωτεύουσα του νησιού, Παναγία, εδρεύει η Ιερά Μητρόπολις Ίμβρου και Τενέδου. Πρόσφατα επιτράπηκε πάλι η λειτουργία ελληνικών σχολείων. Από την Ίμβρο κατάγονται ο σπουδαίος γλωσσολόγος Νίκος Ανδριώτης, ο διάσημος φωτογράφος Σπύρος Μελετζής και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος.

ΟΛΟΣ ΙΩΝΙΑΣ

Στην αρχαιότητα, Ιωνία ονομαζόταν η περιοχή της δυτικής Μικράς Ασίας, η οποία περιελάμβανε τις δώδεκα μεγάλες ιωνικές αποικίες στο κεντρικό τμήμα της μικρασιατικής ακτής του Αιγαίου και τα νησιά Χίο και Σάμο. Σε μεταγενέστερες εποχές, η ονομασία *Ιωνία* αποδόθηκε σε ολόκληρη την περιοχή των δυτικών παραλίων της Μ. Ασίας. Η περιοχή της Ιωνίας αποικίστηκε τον 11ο-10ο αι. π. Χ., κατά την περίοδο των μεγάλων μετακινήσεων από τον ελλαδικό χώρο στα νησιά και τη Μ. Ασία (Α' Ελληνικός Αποικισμός). Οι ιωνικές αποικίες δημιούργησαν τον 9ο αι. μία θρησκευτική και πολιτική ένωση, την Ιωνική Δωδεκάπολη, λόγω των ισχυρών κοινών δεσμών τους (γλώσσα, θρησκεία, έθιμα, φυλετική καταγωγή κλπ.). Κέντρο της Δωδεκάπολης ήταν το ιερό του Ελικωνίου Ποσειδώνος στη χερσόνησο της Μυκάλης, όπου διοργάνωναν τις περίφημες γιορτές, τα Πανιώνια.

Οι δώδεκα ισχυρότερες πόλεις των Ιώνων ήταν η Μίλητος, η Μυούς, η Πριήνη, η Έφεσος, η Κολοφών, η Λέβεδος, η Τέως, οι Κλαζομενές, οι Ερυθρές, η Φώκαια, η Χίος και η Σάμος <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1> - cite note-1.

Υπήρχαν και άλλες μικρότερες, όχι γνήσια ιωνικές, όπως η Σμύρνη, η Ιασός, η Μητρόπολις, η Μαγνησία του Μαιάνδρου κλπ. Ισχυρότερη και σημαντικότερη όλων, μέχρι την καταστροφή της από τους Πέρσες (494 π. Χ.), υπήρξε η Μίλητος.

Στην Ιωνία γεννήθηκαν μερικά από τα φωτεινότερα πνεύματα της αρχαίας Ελλάδας (Όμηρος, Ηρόδοτος, Θαλής, Ανακρέων, Αναξαγόρας, Ηράκλειτος, Πυθαγόρας) και εδώ δημιουργήθηκαν μερικά από τα πνευματικά είδη που δοξάζουν παγκοσμίως τους Έλληνες (επική και λυρική ποίηση, φιλοσοφία, ιστορία, δημοκρατία, ναοδομία).

ΟΔΟΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

Η Καππαδοκία είναι μία από τις μεγαλύτερες περιοχές της Μικράς Ασίας και η πιο ανατολική από τις ιστορικές πατρίδες των Ελλήνων. Σήμερα το έδαφός της ανήκει τουρκικές επαρχίες Καισαρείας, Νίγδης, Άκσαράι και Νέβσεχιρ (Νεάπολης). Οι αρχαίοι Έλληνες και Λατίνοι συγγραφείς μιλούν με θαυμασμό γι' αυτήν την παράξενη ηφαιστιογενή χώρα. Στη δεύτερη χιλιετία π.Χ. ανήκε στο ισχυρό βασίλειο των Χετταίων και είχε πολλές εμπορικές σχέσεις με την Ασσυρία και τη Βαβυλωνία. Πολύ αργότερα υποτάχτηκε στους Πέρσες στους Μακεδόνες και τελικά στους Ρωμαίους, όμως ενδιάμεσα ήταν ανεξάρτητο βασίλειο με Καππαδόκες βασιλείς που είχαν δεχθεί την ισχυρή επιρροή του ελληνικού πολιτισμού.

Μετά την κατάκτησή της από τον Μ. Αλέξανδρο άρχισε σταδιακά η μαζική εγκατάσταση ελληνικών πληθυσμών και ο εξελληνισμός της χώρας, που συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της ελληνιστικής εποχής. Στη Καππαδοκία καλλιεργήθηκαν με ζήλο τα ελληνικά γράμματα και η φιλοσοφία. Τον 1ο αι. μ. Χ. αιώνα, ο εξελληνισμός της χώρας αυτής είναι πλήρης. Αυτό βοήθησε τα μέγιστα στη εξάπλωση του Χριστιανισμού. Έτσι, εδώ δημιουργούνται πολύ αξιόλογα κέντρα του Χριστιανισμού, όπως η Καισάρεια, η πρώτη στην ιεραρχία μητρόπολη του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%80%CF%80%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CE%BA%CE%AF%CE%B1> - cite note-8 Εδώ οι μεγάλοι πατέρες της Εκκλησίας, Βασίλειος ο Μέγας, Γρηγόριος Ναζιανζηνός και Γρηγόριος ο Νύσσης (αδελφός του Μεγ. Βασιλείου) παντρεύουν το Χριστιανισμό με τον Ελληνισμό, οργανώνουν για πρώτη φορά τον μοναχισμό και τη φιλανθρωπία. Από την Καππαδοκία κατάγονται πολλοί Άγιοι της Εκκλησίας μας (Σάββας, Μάμας, Μακρίνα, Γεώργιος, Μερκούριος, Ορέστης κλπ.).

Οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου, διαπιστώνοντας τη σπουδαιότητα της χώρας για την αντιμετώπιση αρχικά των Περσών και αργότερα των Αράβων, έκαναν την Καππαδοκία μεγάλο στρατιωτικό κέντρο και θέσπισαν τον περίφημο θεσμό των ακριτών για την προστασία των συνόρων. Η χώρα, λόγω του μαλακού ηφαιστιογενούς εδάφους, έγινε τρωγλοδυτική για να προφυλαχθεί από τις επιδρομές των Αράβων και χιλιάδες είναι τα λαξευτά υπόγεια σπίτια (αποτελούν πόλεις ολόκληρες), τα μοναστήρια κι οι εκκλησιές, συχνά στολισμένες με υπέροχες βυζαντινές αγιογραφίες, που καθιστούν την Καππαδοκία χώρα μοναδική σε όλη τη γη.

Η Καππαδοκία κατελήφθη μεταξύ 1064 και 1080 από τους Σελτζούκους κι έγινε μαζί με τη γειτονική Λυκαονία το κέντρο του σουλτανάτου του Ρουμ (της Ρωμανίας), έχοντας πλειοψηφία χριστιανικού πληθυσμού μέχρι τα τέλη του 13ου αιώνα. Μετά τους Σελτζούκους, την περιοχή έλεγξαν οι Τουρκομάνοι εμίρηδες του Καραμάν, γι' αυτό και οι κάτοικοι ονομάστηκαν Καραμανλήδες. Λίγο μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, η Καππαδοκία περιήλθε στους Οθωμανούς. Σταδιακά οι περισσότεροι κάτοικοί της

εξισλαμίστηκαν και εκτουρκίστηκαν. Ωστόσο, η Καππαδοκία διατήρησε μία σημαντική και εύρωστη ελληνική μειονότητα μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923-24, που κατοικούσε σε 81 πόλεις και χωριά, εκ των οποίων οι 28 ήταν ελληνόφωνοι και οι υπόλοιποι τουρκόφωνοι, χριστιανικές νησίδες μέσα σ' έναν τουρκικό και ισλαμικό ωκεανό. Κορυφαίο πνευματικό κέντρο της Καππαδοκίας υπήρξε η Μονή του Τιμίου Προδρόμου στο Ζιντζίντερε της Καισάρειας. Λαμπρά σχολεία είχαν πόλεις και χωριά, χτισμένα με δωρεές πλουσίων ξενιτεμένων Καππαδοκών, όπως και οι γρανιτένιες επιβλητικές εκκλησιές του 19ου αι. σε όλους τους οικισμούς.

Σημαντικά ελληνικά κέντρα της καππαδοκικής Ρωμιοσύνης, εκτός από την πασίγνωστη Καισάρεια, ήταν η Συνασός, το Προκόπι, το Γκέλβερι, το Μιστί, η Νίγδη, το Νέβσεχιρ (Νεάπολη), το Φερτέκι, τα Σίλατα, η Μαλακοπή, η Λίμνα, η Αξός, το Ανδρονίκι, η Κερμίρα, η Σεμέντρα, η Τελμισός, το Τένει, ο Πόρος και άλλα.

ΟΛΟΣ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΩΝ

Το όνομα *Καράμπουρνα* ή *Καράμπουρνού* (τουρκ. Καράμπουρουν) αποτελεί τουρκική μετάφραση του αρχαίου ελληνικού τοπωνυμίου *Μέλαινα Άκρα*. Έτσι ονομαζόταν η ορεινή περιοχή του βόρειου ακρωτηρίου της Ερυθραίας. Τα Καράμπουρνα γύρω στα 1920 αποτελούνταν από 30 περίπου μικρά ή μεγαλύτερα ελληνικά, τούρκικα και μικτά χωριά. Η δημιουργία των ορεινών οικισμών της περιοχής ανάγεται στην περίοδο ανάμεσα στον 9^ο και 15^ο αιώνα, όταν οι ταλαιπωρημένοι κάτοικοι του τόπου προσπάθησαν να προφυλαχθούν από την πειρατεία, τους Βενετούς και τους Οθωμανούς. Οι κάτοικοι το 1921 ήταν συνολικά 15.724, από τους οποίους 9.217 Έλληνες (ποσοστό 59%).

Κύρια απασχόληση η γεωργία, η κτηνοτροφία και το ψάρεμα. Το Αχιρλί ήταν η πρωτεύουσα του καζά των Καράμπουρνων, αλλά τα μεγαλύτερα καραμπουρνιώτικα χωριά ήταν το Μελί και τα Μουρντουβάνια (ή Μολδοβάνια, Μικρό και Μεγάλο).

ΟΛΟΣ ΚΑΤΩ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Η Κάτω Παναγιά (τουρκ. Τσιφτλίκ) ήταν ένα αμιγώς ελληνικό κεφαλοχώρι στην Ερυθραία Χερσόνησο, σε απόσταση μόλις 4 χλμ. από τον Τσεσμέ, ακριβώς απέναντι από το χωριό Καταρράκτης της Χίου. Κατοικήθηκε από τις αρχές του 18ου αι. από αγρότες της Χίου και άλλων νησιών. Στις αρχές του 19ου αι. ήρθαν κι άλλοι έποικοι από τη Θεσσαλία, την Εύβοια κ. α. και ο πληθυσμός αυξήθηκε σημαντικά. Το χωριό είχε 3.100 κατοίκους το 1921. Όμως πριν από το Διωγμό του 1914 οι Κατωπαναούσοι ξεπερνούσαν τις 4.000. Στην Κάτω Παναγιά λειτουργούσαν τρεις εκκλησίες, με σπουδαιότερη εκείνη της Κοίμησης, έργο του αρχιτέκτονα Στρ. Καλονάρη, που έχτισε και την Παναγιά της Τήνου.

Οι ασχολίες των κατοίκων ήταν κυρίως γεωργικές και το βασικότερο προϊόν του τόπου, όπως σε όλη την Ερυθραία, ήταν η σταφίδα. Πολλοί κάτοικοι ασχολούνταν με τις τέχνες (μαραγκοί, σιδεράδες, παπουτσήδες, караβομαραγκοί κλπ.), ενώ οι γυναίκες ήταν εξαιρετικές υφάντρες.

Το 1914, οι κάτοικοι της Κάτω Παναγιάς, όπως και όλης της Ερυθραίας πλην των Βουρλών, εκδιώκονται από τις εστίες τους. Θα επιστρέψουν οι περισσότεροι το 1919, με την κατάληψη της Ιωνίας από τον ελληνικό στρατό. Κατά την Καταστροφή το 1922,

δυστυχώς οι Κατωπαναγιούσοι, ενώ μπορούσαν, δεν έφυγαν εγκαίρως και περί τους 800 άνδρες βρήκαν τραγικό θάνατο από τους Τούρκους. Τα γυναικόπαιδα και οι ηλικιωμένοι προσέφυγαν στην Ελλάδα, κυρίως στη Χίο και στην Αττική, ενώ στην Κυλλήνη της Ηλείας δημιουργήθηκε η νέα Κάτω Παναγιά.

ΟΛΟΣ ΚΙΛΙΚΙΑΣ

Η Κιλικία είναι η νοτιοανατολικότερη παραλιακή χώρα της Μικράς Ασίας, στα βόρεια της Κύπρου. Εκτείνεται σε δυο τμήματα, από τις υπώρειες της οροσειράς του Ταύρου (*Τραχεία Κιλικία*) μέχρι την παράλια περιοχή (*Πεδιάς Κιλικία*) ως τα όρια με τη Συρία. Χώρα πλούσια σε νερά, γι' αυτό και πολύ εύφορη, με θερμό κλίμα, συνδέει τον κόσμο της Μέσης Ανατολής με τη Μ. Ασία. Η Κιλικία κατοικείται από τη νεολιθική εποχή. Ελληνικές αποικίες δημιουργήθηκαν στα παράλια της (Σόλοι, Μοψουεστία, Σελινούς, Αιγές, Ισσός, Μαλλός) και αργότερα, μετά τον Μ. Αλέξανδρο, ιδρύθηκαν πάμπολλες και σπουδαίες ελληνικές και ρωμαϊκές πόλεις (Σελεύκεια, Άδανα, Ταρσός, Διοκαισάρεια, Πομπηιούπολις, Μικρά Αντιόχεια κλπ.), που παρέμειναν ανεπτυγμένες ως την εποχή της αραβικής κατάκτησης (7ος αι. μ. Χ.). Η Κιλικία ήταν από τις πλουσιότερες επαρχίες της Ρωμαϊκής και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Μια από τις επαρχίες της Κιλικίας ήταν και η Ισαυρία, που έδινε τους καλύτερους στρατιώτες στο Βυζάντιο, αλλά και πολύ ικανούς αυτοκράτορες (δυναστεία των Ισαύρων).

Η Ταρσός ήταν η γενέτειρα του Αποστόλου Παύλου, γι' αυτό και στην Κιλικία δημιουργήθηκαν αμέτρητες χριστιανικές κοινότητες, που ανήκαν στο Πατριαρχείο Αντιοχείας.

Στην Κιλικία, υπό την φοβερή πίεση των Σελτζούκων μετά το 1045, μετανάστευσαν χιλιάδες Αρμένιοι και ίδρυσαν το βασίλειο της Μικράς Αρμενίας (1080-1375), που αντιστάθηκε σθεναρά στους Μουσουλμάνους. Στη νεότερη εποχή οι πόλεις της Κιλικίας Άδανα, Ταρσός και Μερσίνα αποτέλεσαν σπουδαίο πόλο έλξης Κυπρίων, νησιωτών και Καππαδοκών μεταναστών για εμπορικούς λόγους. Το 1909 και το 1915 κατασφάχτηκε ο αρμενικός πληθυσμός της Κιλικίας από τους Νεότουρκους. Το 1918 η Κιλικία, μαζί με τη Συρία και το Λίβανο, πέρασε στην κατοχή της Γαλλίας, όμως οι Γάλλοι το 1921 την παρέδωσαν στον Μουσταφά Κεμάλ, μαζί με άφθονο πολεμικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε εναντίον των Ελλήνων στον Μικρασιατικό Πόλεμο.

Τότε, οι Έλληνες της περιοχής (περίπου 50.000 άτομα) την εγκατέλειψαν και προσέφυγαν στην Ελλάδα. Από το κύριο λιμάνι της, τη Μερσίνα, ήρθαν στην Ελλάδα όλοι οι πρόσφυγες της Καππαδοκίας το 1923-24. Από τη Μερσίνα επίσης έγινε η τουρκική απόβαση στην Κύπρο το 1974.

ΟΛΟΣ ΚΛΑΖΟΜΕΝΩΝ

Οι Κλαζομενές ήταν μια από τις σπουδαίες ιωνικές πόλεις στην Ερυθραία της Μικράς Ασίας, χτισμένη πάνω σ' ένα ομώνυμο μικρό νησί και στην αντικρινή στεριά, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται η Σκάλα των Βουρλών. Η πόλη ονομάστηκε έτσι, επειδή οι πρώτοι άποικοι συνάντησαν σ' εκείνη την τοποθεσία χιλιάδες «*όρνιθας μεγάλα κλαζούσας*», δηλαδή αμέτρητα μεταναστευτικά πουλιά που έκραζαν δυνατά. Οι Κλαζομενές άκμασαν πολύ στην αρχαϊκή εποχή, απόκτησαν πλούτο από το εμπόριο και διατηρούσαν «θησαυρό» με αφιερώματα στους Δελφούς. Οι

Κλαζομένιοι αποίκισαν τα Άβδηρα στη Θράκη και διάφορες πόλεις στην Κριμαία και στην Αζοφική Θάλασσα (Φαναγόρεια κ. ά.) και συμμετείχαν στην ίδρυση της μοναδικής ελληνικής αποικίας στην Αίγυπτο, της Ναύκρατης. Ο πιο ονομαστός Κλαζομένιος της αρχαιότητας ήταν ο περίφημος φιλόσοφος Αναξαγόρας.

Οι Κλαζομενές, όπως όλη η Ιωνία, κατακτήθηκαν από τους Πέρσες το 545 π. Χ., απελευθερώθηκαν από τους Αθηναίους το 478, υποδουλώθηκαν πάλι στους Πέρσες με την Ανταλκίδειο ειρήνη του 387 π. Χ. και απελευθερώθηκαν οριστικά από τον Μέγα Αλέξανδρο, ο οποίος γεφύρωσε το νησάκι με την ξηρά. Οι Πτολεμαίοι της Αιγύπτου, οι Σελευκίδες της Συρίας και οι Ατταλίδες της Περγάμου εξουσίασαν κατά καιρούς τις Κλαζομενές, ως το 129 π. Χ., που υποτάχτηκαν στους Ρωμαίους. Στα βυζαντινά χρόνια ήταν έδρα ομώνυμης επισκοπής ως τον 13ο αι. Στη θέση περίπου των Κλαζομενών ιδρύθηκαν τα νεότερα Βουρλά.

ΟΛΟΣ ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ

Το Κορδελιό είναι πασίγνωστο προάστιο της Σμύρνης, που βρίσκεται απέναντι σχεδόν από την πόλη, στη βόρεια πλευρά του Ερμαίου Κόλπου. Οι Έλληνες λόγιοι του 19ου αι. το αποκαλούσαν *Περαία*, οι Τούρκοι *Καρσίγιακά* και ο λαός συχνά το ονόμαζε *Πέρα Μεριά*. Το όνομα προέρχεται από το παλαιό βυζαντινό μοναστήρι του Κορδολέοντος, που βρισκόταν στο κοντινό όρος Σίπυλο. Το Κορδελιό είχε διάφορα χωριά, ελληνικά ή τούρκικα, όπως του Παπά η Σκάλα, το Τομάζο, τα Πετρωτά, η Αγ. Τριάδα, το Τσιγλί κ. ά. Ο πληθυσμός του Κορδελιού το 1920 ήταν κατά πλειοψηφία ελληνικός και ανερχόταν περίπου στους 15.000 κατοίκους, Έλληνες, Αρμενίους, Λεβαντίνους και Τούρκους. Διατηρούσε την αίγλη του αριστοκρατικού προαστίου, με τις ωραίες επαύλεις των πλουσίων χριστιανικών οικογενειών, με τους κήπους, τα κέντρα διασκέδασης, τις όμορφες γυναίκες του και τη γραφική παραλία.

Κατά τη Μικρασιατική Καταστροφή το 1922, συνέβησαν εδώ αγριότητες του κεμαλικού στρατού, με σφαγές Ελλήνων και Αρμενίων, λεηλασίες, βιασμούς κλπ. βιαιοπραγίες. Πρόσφυγες Κορδελιώτες και Παπασκαλιώτες ίδρυσαν το Νέο Κορδελιό στη Θεσσαλονίκη. Στο Κορδελιό εγκαταστάθηκαν Τούρκοι πρόσφυγες από την Κρήτη, τη Θεσσαλονίκη και τα Βαλκάνια. Σήμερα αποτελεί πρωτεύουσα ομώνυμης επαρχίας του Δήμου Σμύρνης και είναι από τα πιο εξελιγμένα και σύγχρονα προάστια της.

ΟΛΟΣ ΚΡΗΝΗΣ

Ο Τσεσμές (τουρκ. Τσεσμέ), που οι λόγιοι της Εκκλησίας μετονόμασαν από το 1806 σε Κρήνη, μεταφράζοντας το τούρκικο τοπωνύμιο, είχε το πιο αξιόλογο λιμάνι στην Ερυθραία Χερσόνησο, 9 ναυτικά μίλια απέναντι από τη Χίο. Ήταν εμπορικό και διοικητικό κέντρο (έδρα *καζά* με τριάντα χωριά και κωμοπόλεις) και έδρα της Μητροπόλεως Κρήνης, που είχε στη δικαιοδοσία της όλη τη Δυτική Ερυθραία. Το 1921 είχε περίπου 10.000 Έλληνες κατοίκους και 1.700 Τούρκους κατοίκους, που μιλούσαν ελληνικά και λέγονταν Μοραλήδες, γιατί είχαν έρθει πρόσφυγες από το Μοριά το 1828-30. Ο Τσεσμές διέθετε καλά σχολεία (Κρηναία Σχολή), πέντε εκκλησίες, με μεγαλύτερη αυτή του Αγ. Χαραλάμπους, που σώζεται σήμερα, και είχε αξιόλογη εμπορική και ναυτική κίνηση. Οι Τσεσμελήδες ήταν κυρίως αγρότες (αμπελουργοί), αλλά υπήρχαν και πολλοί έμποροι, επιχειρηματίες, βιοτέχνες και ψαράδες. Από εδώ πέρασαν τα τελευταία

τμήματα του υποχωρούντος ελληνικού στρατού (3 Σεπτ. 1922) και χιλιάδες Μικρασιατών προσφύγων προς τη Χίο, μετά την καταστροφή της Σμύρνης.

ΟΛΟΣ ΚΥΔΩΝΙΩΝ

Κυδωνίες είναι η ακριβής ελληνική μετάφραση του τουρκικού τοπωνυμίου Αϊβαλί. Η πόλη αυτή, που βρίσκεται στα βορειοανατολικά της Μυτιλήνης, υπήρξε μια από τις σημαντικότερες του Ελληνισμού κατά την περίοδο 1780-1922. Το Αϊβαλί, που ιδρύθηκε γύρω στα 1580 από Έλληνες φυγάδες της Λέσβου και των γύρω νησιών, ήταν η πιο ελληνική πόλη της Μ. Ασίας, κατοικημένη αποκλειστικά και μόνο από Έλληνες (30.000 κάτοικοι το 1921). Η ακμή του Αϊβαλιού αρχίζει μετά το 1773 και αποδίδεται στα ειδικά προνόμια (διοικητικά, κοινοτικά, εκπαιδευτικά, δικαστικά, οικονομικά) που παραχωρήθηκαν στους χριστιανούς με φερμάνι του σουλτάνου Σελίμ Γ', ύστερα από ενέργειες του Ιωάννη Δημητρακέλη - Οικονόμου. Έκτοτε η πόλη έγινε μεγάλο εμπορικό και πνευματικό κέντρο και αυξήθηκε πολύ, με ακτινοβολία σε όλο τον Ελληνισμό και στα Βαλκάνια. Περίφημη ήταν η Ακαδημία των Κυδωνιών, όπου δίδαξαν κορυφαίοι διδάσκαλοι του Γένους (Βενιαμίν Λέσβιος, Θεόφιλος Καΐρης, Γρηγ. Σαράφης). Δυστυχώς το Αϊβαλί πλήρωσε βαρύτατα τη συμμετοχή πολλών κατοίκων του στην Επανάσταση. Καταστράφηκε ολοσχερώς στις 3 Ιουνίου 1821 και όσοι Αϊβαλιώτες σώθηκαν, διασκορπίστηκαν στην επαναστατημένη Ελλάδα (Ψαρά, Σύρο, Μοριά). Το 1832 ξαναγύρισαν στην πατρίδα τους και γρήγορα οργανώθηκαν και πάλι. Η οικονομία της περιοχής βασιζόταν στο λάδι, στις ελιές και στο σαπούνι. Μεγάλη ήταν επίσης η παραγωγή δερμάτων, αγροτικών εργαλείων και ψαριών. Στο Αϊβαλί πριν από τους διωγμούς του 1915-18, λειτουργούσαν έντεκα μεγάλες εκκλησίες και επτά σχολεία κάθε βαθμίδα, μεγάλο νοσοκομείο, καθώς και πνευματικοί, αθλητικοί και μουσικοί σύλλογοι που κύριο στόχο είχαν την προαγωγή του Ελληνισμού.

Συνδεδεμένα αδιάσπαστα με το Αϊβαλί ήταν τα γειτονικά Μοσχονήσια, με 8.000 Έλληνες ναυτικούς, ψαράδες και ελαιοκόμους, και το Γιανιτσαροχώρι, με 3.000 Έλληνες αγρότες.

Το Αϊβαλί απελευθερώθηκε τον Μάιο του 1919, αλλά με την κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους, το Σεπτέμβρη του 1922, έχασε σχεδόν όλο τον αντρικό πληθυσμό του ηλικίας 18-50 ετών, που αιχμαλωτίστηκε και σύρθηκε να εξοντωθεί στα βάθη της Μικρασίας. Ο Μητροπολίτης Κυδωνιών Γρηγόριος εκτελέστηκε από τους πρώτους και σήμερα τιμάται ως εθνοϊερομάρτυρας Άγιος, μαζί με τον Χρυσόστομο Σμύρνης, τον Αμβρόσιο Μοσχονησίων, τον Προκόπιο Ικονίου και τον Ευθύμιο Ζήλων. Τα πάθη των Αϊβαλιωτών περιγράφει ολοζώντανα στο βιβλίο του «*Το Νούμερο 31328*» ο νεαρός τότε Ηλίας Βενέζης, που επέζησε των μαρτυριών.

Στη θέση των Ελλήνων ήρθαν στο Αϊβαλί κυρίως Τουρκοκρητικοί και Τουρκομυτιληνιοί, για να αποτελέσει η πόλη αυτή σύμβολο της προσφυγιάς του 1922. Σήμερα σώζονται αμέτρητα ελληνικά κτήρια, έξι εκκλησίες, εργοστάσια, βιοτεχνίες, καταστήματα και η πόλη είναι από τα πιο άρτια οικιστικά σύνολα του 19ου αι. στο Αιγαίο.

Από το Αϊβαλί κατάγονται σπουδαίοι Νεοέλληνες, όπως ο κορυφαίος αγιογράφος και συγγραφέας Φώτης Κόντογλου, ο κεραμίστας Πάνος Βαλσαμάκης, ο λαϊκός τραγουδιστής Στράτος Παγιουμτζής και φυσικά ο συγγραφέας και ακαδημαϊκός Ηλίας Βενέζης.

ΟΔΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Η Κωνσταντινούπολη (τουρκ. Ιστάνμπονλ) υπήρξε επί πολλούς αιώνες η μεγαλύτερη, η λαμπρότερη και η ωραιότερη πόλη του κόσμου, η Βασιλίδα των πόλεων, η Βασιλεύουσα της καρδιάς του ελληνικού λαού, η Πόλη. Σήμερα είναι η μεγαλύτερη πόλη της Τουρκίας και μία από τις μεγαλύτερες του κόσμου, με πληθυσμό που αγγίζει τα 20 εκατομμύρια κατοίκων. Ανέκαθεν αποτελούσε το οικονομικό, πολιτιστικό, διοικητικό, πνευματικό και ιστορικό κέντρο δύο αυτοκρατοριών, της Βυζαντινής (330-1453) και της Οθωμανικής (1453-1923), αλλά και της σημερινής Τουρκίας. Η Κωνσταντινούπολη είναι η μοναδική διηπειρωτική πόλη στον κόσμο, με το ένα μέρος της να βρίσκεται στην Ευρώπη (Θράκη) και το άλλο στην Ασία (Βιθυνία), που χωρίζονται από το στενό του Βοσπόρου.

Το 657 π. Χ. Μεγαρείς άποικοι με αρχηγό τον Βύζαντα ίδρυσαν στο σημείο εκείνο την πόλη Βυζάντιο. Το 330 μ. Χ. ο αυτοκράτορας Μέγας Κωνσταντίνος μετέφερε στο Βυζάντιο την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, επέκτεινε την πόλη και την έχτισε εξ αρχής μεγαλοπρεπέστατη, ονομάζοντάς την Νέα Ρώμη. Λίγο αργότερα δόθηκε στην πόλη το όνομα του νέου ιδρυτή της, δηλαδή Κωνσταντινούπολη.

Η Νέα Ρώμη του Κωνσταντίνου, από την ημέρα των εγκαινίων της (11 Μαΐου 330), ήταν επισήμως μια χριστιανική πόλη, το κέντρο της νέας θρησκείας, διότι από το 381 έως σήμερα είναι η έδρα του Οικουμενικού Πατριάρχη Κων/πόλεως και Νέας Ρώμης. Στολισμένη με μεγαλοπρέπεια, διέθετε όλα τα στοιχεία μιας ευημερούσας πόλης στην οποία συγχωνεύονταν ο πολιτισμός, οι θεσμοί και τα έθιμα Δύσης και Ανατολής. Η ασφάλειά της ενισχύθηκε με ισχυρότατα χερσαία τείχη από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄, που άντεξαν σε επιθέσεις και πολιορκίες για περισσότερα από χίλια χρόνια. Το 532 μ. Χ. ανεγέρθηκε από τον Ιουστινιανό ο περίλαμπρος ναός της Αγίας Σοφίας, ο «Παρθενώνας» του βυζαντινού Ελληνισμού, ένα αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό αριστούργημα όλων των εποχών. Κατά την εποχή των Μακεδόνων αυτοκρατόρων (867-1057), η μεσαιωνική Κωνσταντινούπολη έφθασε στη μεγαλύτερη ακμή της, με πληθυσμό που έφτανε το 1.000.000 κατοίκους.

Κρίσιμες φάσεις στην ιστορία της πόλης ήταν οι κατά καιρούς πολιορκίες της από Πέρσες και Αβάρους (626), Άραβες (674-678 και 717-718), Βουλγάρους (813, 913), Ρώσους (860, 941, 1043) και Πετσενέγους (1090-1091), που όλες όμως κατέληξαν σε αποτυχία.

Από το *Ιερόν Παλάτιον* της Βασιλεύουσας κυβερνήθηκε σχεδόν επί 1.100 χρόνια το θεοφρούρητο κράτος της Αυτοκρατορίας των Ρωμαίων, δηλαδή των μεσαιωνικών Ελλήνων.

Στις 13 Απριλίου 1204, οι Σταυροφόροι κι οι Βενετοί εισέβαλαν στην Πόλη, η λεηλασία της οποίας διήρκεσε για 57 χρόνια. Θησαυροί αιώνων, κειμήλια ιστορικά και ιερά της Χριστιανοσύνης αρπάχτηκαν με μανία και μεταφέρθηκαν στη Δυτική Ευρώπη. Η ληστρική περίοδος της Λατινικής Αυτοκρατορίας (1204-1261) χαρακτηρίζεται ως η πλέον καταστροφική στην ιστορία της Κωνσταντινούπολης, γιατί οι Ευρωπαίοι κατάφεραν θανάσιμο χτύπημα στο Βυζάντιο, από το οποίο δεν συνήλθε ποτέ ουσιαστικά.

Στις 29 Μαΐου 1453 η Κωνσταντινούπολη, που ως κυματοθραύστης βαρβάρων για πάνω από χίλια χρόνια αντιμετώπισε νικηφόρα πολιορκίες και ανέτρεψε τα σχέδια των πολυάριθμων εχθρών της, μετά από 54 ημέρες πολιορκίας, έπεσε στα χέρια του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ του Πορθητή, σηματοδοτώντας έτσι την έναρξη της Τουρκοκρατίας για τον Ελληνισμό.

Η Κωνσταντινούπολη καθ' όλη την Τουρκοκρατία ως το 1922 κατέστη η αδιαμφισβήτητη πρωτεύουσα των Ελλήνων και η μεγαλύτερη αριθμητικά και ποιοτικά ελληνική πόλη. Στα 1814-1821 υπήρξε ο εγκέφαλος που συνέλαβε την ιδέα κι οργάνωσε την Ελληνική Επανάσταση, καθώς και η μήτρα που την κυοφόρησε. Ο φόβος και η τρομοκρατία, που επικράτησαν κατά τη διάρκεια του ξεσηκωμού, έδωσαν τη θέση τους, μετά το 1832, στην ανάκαμψη και στην περαιτέρω ανάπτυξη του κωνσταντινοπολίτικου Ελληνισμού.

Σταδιακά, οι Έλληνες κυριαρχούν και πάλι στην Πόλη, στους τομείς της οικονομίας, της παιδείας και της κοινωνικής ανάπτυξης. Γίνονται οι φορείς των ευρωπαϊκών, των σύγχρονων ιδεών, μέσα σε ένα κράτος με πολύ συντηρητικές αρχές και πεπαλαιωμένες δομές. Φυσικά, η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, το λεγόμενο *Τανζιμάτ*, που εισήχθη σε δύο φάσεις (1839, 1856) στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό την πίεση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, βοήθησε τα μέγιστα στην ανάπτυξη όλων των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων, και των Ελλήνων ακόμη περισσότερο.

Οι Φαναριώτες κατέχουν σημαντική θέση ανάμεσα στους ραγιάδες μεγαλοαστούς. Παράλληλα, χιλιάδες ομογενείς από όλα τα μέρη του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού συρρέουν στην Πόλη για να βρουν την τύχη τους και να προκόψουν, μέσα σε συνθήκες πολύ πρόσφορες. Αποκτούν διασυνδέσεις τόσο με τη Δύση, όσο και με την οθωμανική διοικητική ελίτ, ακόμη και με τα σουλτανικά σαράγια. Γίνονται οικονομικοί σύμβουλοι, προσωπικοί γιατροί, δικηγόροι ή αρχιτέκτονες των σουλτάνων. Δανείζουν αμύθητα ποσά για την κάλυψη των τεραστίων αναγκών της σουλτανικής αυλής, καταθέτουν τις γνώσεις και τις ικανότητές τους στην υπηρεσία του οθωμανικού κατεστημένου. Συναγωνίζονται με τους Αρμενίους και τους Εβραίους ποιος θα προσφέρει τις καλύτερες υπηρεσίες στους υψηλότατους προστάτες τους. Μπέηδες, πασάδες και βεζίρηδες, μερικοί από τους οποίους κατέχουν τις ανώτατες διοικητικές θέσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, εξαρτώνται οικονομικά ή επιστημονικά από τους Ρωμιούς μεγαλοαστούς, που αποκτούν δόξα, πλούτη και δύναμη πολύ μεγάλη. Οι Τούρκοι χρησιμοποιούν παντού τους Έλληνες, με τα προσόντα και τα φώτα τους. Οι σουλτάνοι κυρίως μέσα από την πολιτική Ρωμιοσύνη αντλούν όλα εκείνα τα οικονομικά, πνευματικά, επιστημονικά και κοινωνικά στοιχεία που τους χρειάζονται.

Άλλοι Ρωμιοί πάλι σταδιοδρομούν με την εξυπνάδα, τις γνώσεις και τις ικανότητές τους σε ανώτερες διοικητικές θέσεις της Υψηλής Πύλης. Μορφωμένοι στα καλύτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Πόλης και της Ευρώπης, γίνονται διπλωμάτες, πρεσβευτές, κυβερνήτες των αυτόνομων περιοχών Σάμου και Ανατολικής Ρωμυλίας, διευθυντές υπουργείων και υπηρεσιών, καθηγητές ανωτάτων σχολών, ελεγκτές του Δημοσίου, εκπρόσωποι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ευρώπη. Αυτές οι αξιοζήλευτες και σπουδαιότατες θέσεις προσδίδουν κύρος και πλούτο, δοξάζοντας εμμέσως και το ελληνικό έθνος. Ας μην ξεχνάμε και το γεγονός ότι η αφρόκρεμα της ελληνικής διανοήσεως που έδρασε στο ελληνικό κράτος, στα πρώτα τριάντα τουλάχιστον χρόνια της ζωής του, έχει πολιτικές ρίζες.

Ο πλούτος των Ρωμιών της Πόλης δεν κρύβεται. Χτίζουν μεγαλοπρεπείς κατοικίες, επιβλητικά μέγαρα και εντυπωσιακά εξοχικά στην ίδια την Πόλη, στα Πριγκηπόνησα και στα εξόχως όμορφα προάστια του Βοσπόρου. Διάγουν βίο πολυτελή και πολυέξοδο. Ταξιδεύουν στην Ελλάδα και κυρίως στην Ευρώπη, όπου γνωρίζονται με την πνευματική και οικονομική αριστοκρατία κάθε χώρας. Δωρίζουν εκκλησιές, σχολεία και κοινωφελή ιδρύματα στις γενέτειρές τους και σε άλλα μέρη, του υπόδουλου κυρίως Ελληνισμού. Δαπανούν τεράστια ποσά για την κάλυψη ποικίλων αναγκών των ομοεθνών τους. Έχουν τέτοια δύναμη, που επηρεάζουν τις πολιτικές και εκκλησιαστικές αποφάσεις τόσο της Υψηλής Πύλης, όσο και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, προσφέροντας εξαιρετικές υπηρεσίες στο ελληνικό έθνος.

Εκτός τούτων, κάθε Ρωμιός, που ονειρεύεται ένα καλύτερο μέλλον, στην Πόλη θα το βρει. Στην Κωνσταντινούπολη και στη Μικρασία, στη «Γη της Επαγγελίας» του νεότερου Ελληνισμού, η φτωχολογιά και τα ανήσυχα πνεύματα των ελληνικών επαρχιών, υπόδουλων κι ελεύθερων, θα βρουν την τύχη τους και θα προκόψουν, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις μιας άνετης ζωής με τη δουλειά και την αξιοσύνη τους.

Η Πόλη είναι η πραγματική, η ουσιαστική πρωτεύουσα ολόκληρου του ελληνικού έθνους μέχρι το 1922. Εξάλλου, αυτόν το ρόλο τον κατείχε από την ίδρυσή της, στις αρχές του 4^{ου} μ. Χ. αι. Ο Ελληνισμός της το 19^ο αι. όλο και αυξάνεται, όλο και προοδεύει σε κάθε τομέα της ζωής, όλο και μεγαλουργεί. Το δραστήριο και προοδευτικό ελληνικό στοιχείο της Βασιλεύουσας αρχίζει να γίνεται πολυπληθές, ξεπερνώντας τις 200.000 άτομα γύρω στα 1860 για να φτάσει τις 400.000 άτομα το 1920. Ο πατριωτισμός και οι μεγάλοπνοες προοπτικές αυτής της τόσο δημιουργικής ομογένειας αποτελούν δύο από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της.

Η εξουσία, η διοίκηση και ο στρατός μπορεί να ασκούνται ολοκληρωτικά από τους Τούρκους, αλλά κάθε άλλος τομέας του δημοσίου βίου βρίσκεται στα χέρια πρωτίστως των Ελλήνων και δευτερευόντως των Αρμενίων και των Εβραίων. Στην πολυεθνική και «πολυπολιτισμική» Κωνσταντινούπολη, στην κοσμοπολίτισσα και ξελογιάστρα Πόλη του 19ου και των αρχών του 20ού αι., οι Έλληνες είναι πανταχού παρόντες και μάλιστα με επιδόσεις εξαιρετικές.

Μετά το 1923 παρέμειναν στην Κων/πολη περίπου 130.000 ομογενείς. Σταδιακά το τουρκικό κράτος με πολλούς περιοριστικούς νόμους, αλλά και με βιαιότατες πράξεις (ανθελληνικός διωγμός του Σεπτ. 1955), εξαφάνισε τη μειονότητα, που προστατευόταν από τη Συνθήκη της Λωζάνης, και εξανάγκασε χιλιάδες Κωνσταντινουπολίτες να εκπατριστούν. Σήμερα απομένουν στα πάτρια λιγότεροι από 2.000 Ρωμιοί Πολίτες, κυρίως ηλικιωμένοι.

ΟΔΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Η Μαγνησία του Μαιάνδρου ήταν μία από τις δύο πόλεις με το όνομα Μαγνησία που ίδρυσαν οι Μάγνητες της Θεσσαλίας στη Μικρά Ασία τον 10ο αιώνα π. Χ. Η άλλη ήταν η Μαγνησία του Σιπύλου, 50 χλμ. βορείως της Σμύρνης (σήμερα Μανίσα). Σημαντική σε

πληθυσμό και πλούσια σε αγροτική παραγωγή, βρισκόταν σε στρατηγική τοποθεσία στο τρίγωνο που σχημάτιζαν οι πόλεις Πριήνη, Έφεσος και Τράλλεις. Η περιοχή γύρω από την πόλη ήταν ιδιαίτερα γόνιμη, παράγοντας εξαιρετικό κρασί και σύκα, στις όχθες του Ληθαίου, παραπόταμου του Μαιάνδρου. Η πόλη ανήκε στην Ιωνία, επειδή όμως οι Μάγνητες μιλούσαν την αιολική διάλεκτο, δεν έγινε δεκτή στο Κοινό των Ιώνων. Θρησκευτικό κέντρο ήταν ο μέγας ναός της Αρτέμιδος Λευκοφρυηνής, ένα από τα αριστουργήματα της ιωνικής τέχνης. Εδώ εξορίστηκε και πέθανε ο περίφημος Αθηναίος πολιτικός Θεμιστοκλής.

Η πόλη, παρά τις συχνές καταστροφές από πλημμύρες και σεισμούς, διατήρησε την ακμή της και τη σημασία της μέχρι τις σελτζουκικές επιδρομές του 13ου αι. Έκτοτε ερημώθηκε και σήμερα αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους ελληνικούς ερειπιώνες της Μ. Ασίας, με πλήθος σπουδαίων αρχαιοτήτων.

ΟΔΟΣ ΜΕΛΙΟΥ

Το σπουδαιότερο και μεγαλύτερο από όλα τα χωριά των Καράμπουρνων ήταν το Μελί (τουρκ. Καράρεϊς), με 1.517 αποκλειστικά Έλληνες κατοίκους το 1921, όμως πριν από τους διωγμούς, ο πληθυσμός του ήταν διπλάσιος. Οι Μελιώτες ασχολούνταν κυρίως με την αγροτική παραγωγή (σταφίδα, λάδι) και την κτηνοτροφία. Πολιούχος του Μελιού ήταν ο Άη-Γιάννης ο Θεολόγος. Το χωριό, χτισμένο πιθανόν στη θέση της βυζαντινής κωμόπολης *Στυλάριον*, είχε στενή σχέση ως προς τη γλώσσα, τον λαϊκό βίο και τις παραδόσεις με τους Χιώτες, όπως εξάλλου και πολλοί άλλοι Έλληνες της Δυτικής Ερυθραίας. Οι Μελιώτες διώχτηκαν δυο φορές από τον τόπο τους, το 1914 και το 1922, ευτυχώς χωρίς θύματα. Σήμερα οι απόγονοι των Μελιωτών, στα Μέγαρα και αλλού, διατηρούν την πλουσιότερη μουσικοχορευτική παράδοση του παλιού ερυθραιώτικου χωριού τους.

ΟΔΟΣ ΜΙΛΗΤΟΥ

Η Μίλητος ήταν η μεγαλύτερη και σπουδαιότερη ελληνική πόλη της Ιωνίας, κατά την αρχαϊκή εποχή, χτισμένη κοντά στις εκβολές του Μαιάνδρου ποταμού, σε θέση στρατηγική, με πολύ σπουδαίο λιμάνι. Ιδρύθηκε από Αθηναίους αποίκους στα τέλη του 11ου αι. π. Χ., πάνω στη θέση παλαιού μινωικού εμπορείου και μυκηναϊκού οχυρού.

Η πόλη απέκτησε πολύ μεγάλη ακμή λόγω του εμπορίου, έγινε πλουσιότερη και ισχυρή. Οι Μιλήσιοι, με το εμπορικό τους πνεύμα και τη ναυτική τους αξιοσύνη, εξερεύνησαν την Προποντίδα και τον Εύξεινο Πόντο, ιδρύοντας πάνω από 80 αποικίες, μερικές από τις οποίες υπήρξαν διάσημες και σημαντικές, με μεγάλο ιστορικό ρόλο, όπως οι ακόλουθες: Άβυδος, Λάμψακος, Κύζικος, Αρτάκη, Προκόννησος (Μαρμαράς), Κίος, Απολλωνία (Σωζόπολη), Οδυσσός (Βάρνα), Ίστρος (στο Δούναβη), Σινώπη, Αμισός (Σαμσουντα), Κοτύωρα (Ορντού), Τραπεζούς, Διοσκουριάδα (Σοχούμι), Ολβία, Παντικάπαιον (Κερτζ), Θεοδοσία, Τάναϊς (στον ποταμό Ντον).

Συμμετείχε στο Κοινό των Ιώνων και έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στις πολιτικές και πνευματικές εξελίξεις ως τα τέλη του 6ου π. Χ. αι. Επικεφαλής των ιωνικών και άλλων πόλεων της Μ. Ασίας, εξεγέρθηκε κατά των Περσών το 499 π. Χ. Η Ιωνική Επανάσταση πέτυχε αρχικά, όμως στο τέλος οι Πέρσες κατέστρεψαν τη Μίλητο (494) και

χρησιμοποίησαν τη βοήθεια των Αθηναίων προς τους Μιλησίους ως πρόφαση για την επίθεση κατά των ελληνικών πόλεων και ειδικά κατά της Αθήνας (Περσικοί Πόλεμοι).

Από την ελληνιστική εποχή η πόλη αναπτύχθηκε και πάλι, έγινε μεγάλο οικονομικό και θρησκευτικό κέντρο, αφού έλεγχε το ιερό του Διδυμαίου Απόλλωνος, που ήταν το μεγαλύτερο ελληνικό μαντείο της Μ. Ασίας, εφάμιλλο των Δελφών. Η οικονομική της σημασία συνεχίστηκε και στα ρωμαϊκά χρόνια, ενώ στη βυζαντινή περίοδο ήταν έδρα μητρόπολης και στρατηγού. Σπουδαίο ρόλο ως κέντρο διεθνούς εμπορίου έπαιξε και μετά τη σελτζουκική κατάκτηση του 13ου αι. Το λιμάνι όμως αχρηστεύτηκε από τις προσχώσεις του Μαιάνδρου ποταμού και από το 14ο αι. η πόλη παράκμασε εντελώς κι εγκαταλείφθηκε. Σήμερα είναι ένας από τους σπουδαίους αρχαιολογικούς χώρους της Μ. Ασίας, με πολύ σημαντικά κτήρια κάθε εποχής.

Στη Μίλητο γεννήθηκαν σπουδαίοι σοφοί και άνθρωποι του ελληνικού πνεύματος, όπως οι φιλόσοφοι Θαλής, Αναξίμανδρος, Αναξίμενης και Λεύκιππος, οι χρονογράφοι Εκαταίος και Ησύχιος, ο πολεοδόμος Ιππόδαμος, η περίφημη Ασπασία, σύζυγος του Περικλή, και ο αρχιτέκτονας της Αγ. Σοφίας Ισίδωρος.

ΟΔΟΣ ΜΟΥΔΑΝΙΩΝ

Τα Μουδανιά (τουρκ. Μουντάνια) ήταν μια μικρή πόλη της Βιθυνίας Μ. Ασίας, στη νότια ακτή της Θάλασσας του Μαρμαρά (Προποντίδας). Η πόλη είναι κτισμένη στη θέση της Μυρλείας, αρχαίας ιωνικής αποικίας της Κολοφώνος. Το όνομά της είναι γαλλικής προέλευσης (Montagnac) και ανάγεται στην εποχή της πρώτης Σταυροφορίας (1096-1099). Από τότε που τα νεότερα Μουδανιά συνδέθηκαν σιδηροδρομικώς με την Προύσα, ως επίγειό της (1849), απέκτησαν πολύ μεγάλη ανάπτυξη. Οι κάτοικοι ασχολούνταν με την ελαιοκομία, τη σηροτροφία, το εμπόριο και τη ναυτιλία. Η πόλη ήταν ξακουστή για τα μεταξουργεία της, στολίστηκε με ωραία ξύλινα σπίτια, είχε τέλεια ρυμοτομία και το λιμάνι της ήταν πολυσύχναστο, με καθημερινή επαφή με την Κωνσταντινούπολη. Στα 1920 κατοικούσαν εδώ 3.000 Τούρκοι κι Αρμένιοι και 4.000 Έλληνες, που διατηρούσαν μια ανθούσα κοινότητα με τρεις εκκλησίες και έξι σχολεία.

Τα Μουδανιά έγιναν ευρύτερα γνωστά στη νεότερη ιστορία από *Ανακοχή των Μουδανιών* (30 Σεπτ. 1922), σύμφωνα με την οποία σταμάτησαν οι εχθροπραξίες Ελλήνων και Τούρκων και παραδόθηκε από τους Έλληνες η Ανατολική Θράκη στους Τούρκους αμαχητί, κατ' απαίτηση των Ευρωπαίων.

Έλληνες πρόσφυγες από τα Μουδανιά και την περιοχή τους (Ελεγμοί, Νεοχώρι, Μεσαίπολη κλπ.) ίδρυσαν τα Νέα Μουδανιά της Χαλκιδικής.

ΟΔΟΣ ΠΑΝΟΡΜΟΥ

Η Πάνορμος (τουρκ. Μπαντίρμα) βρίσκεται στα νότια παράλια της Προποντίδας, σε απόσταση 60 ναυτικών μιλίων από την Κωνσταντινούπολη και 100 περίπου χλμ. δυτικά της Προύσας, στην περιοχή της αρχαίας Κυζίκου. Μέχρι το 1875 ήταν ένα ασήμαντο ελληνικό λιμανάκι, με ελάχιστους Τούρκους. Μόλις ενώθηκε σιδηροδρομικώς με τη Σμύρνη, απέκτησε μεγάλη οικονομική σημασία κι αναπτύχθηκε πολύ, δέχθηκε εποίκους από διάφορα μέρη (Έλληνες από τη Μ. Ασία και τα νησιά του Αιγαίου, Αρμενίους,

Τάταρους από την Κριμαία κ.ά.) και το 1921 αριθμούσε 20.000 κατοίκους, από τους οποίους 6.000 Έλληνες, 4.000 Αρμένιοι και 10.000 Μουσουλμάνοι. Οι Έλληνες της Πάνορμου σχημάτισαν μια εύρωστη και ακμάζουσα κοινότητα, με καλά οργανωμένα σχολεία, συλλόγους, ναούς κλπ. Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Πανορμίτες ευτυχώς δεν εκτοπίστηκαν, σε αντίθεση με τον πληθυσμό όλων των γειτονικών ελληνικών οικισμών. Το 1920 η Πάνορμος καταλήφθηκε από τον ελληνικό στρατό και μέχρι το 1922 υπήρξε κέντρο στρατιωτικής διοίκησης. Κατά την εκκένωση της Μικράς Ασίας, που ακολούθησε την υποχώρηση του ελληνικού στρατού, τον Σεπτέμβριο του 1922 διαπεραιώθηκε από την Πάνορμο και τη γειτονική Αρτάκη το Γ΄ Σώμα Στρατού προς την Ανατολική Θράκη, ακολουθούμενο από πλήθη προσφύγων του νομού Προύσας.

ΟΔΟΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Μια από τις σπουδαιότερες πόλεις της αρχαιότητας, η Πέργαμος (τουρκ. Μπέργκαμα) κατέστη ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά και πνευματικά κέντρα του ελληνιστικού και ρωμαϊκού κόσμου, άξια διάδοχος της Αθήνας, αλλά και ισχυρή πολιτιστική αντίζηλος της Αλεξάνδρειας.

Η πόλη δημιουργήθηκε μετά το 280 π. Χ. γύρω από ένα μικρό φρούριο της Αιολίδας, 28 χλμ. μακριά από τη θάλασσα, στην άκρη της ευφορότατης κοιλάδας του Καϊκού ποταμού. Έγινε πρωτεύουσα του βασιλείου των Ατταλιδών, που εξουσίασε μεγάλα τμήματα της Δυτικής Μικρασίας και του Αιγαίου ως το 129 π. Χ., που ο τελευταίος βασιλιάς Άτταλος Γ΄ το κληροδότησε στους Ρωμαίους.

Οι Ατταλίδες βασιλείς οργάνωσαν και επέκτειναν το κράτος τους, προστάτησαν τα γράμματα και τις τέχνες, νίκησαν τους φοβερούς Γαλάτες που ρήμαζαν με τις επιδρομές τους τη Θράκη και τη Μ. Ασία και έκαναν την Πέργαμο μια από τις μεγαλύτερες και ωραιότερες πόλεις του ελληνιστικού κόσμου. Οικοδομήθηκαν εξαιρετικής τέχνης μνημεία, όπως ο βωμός του Διός, ο ναός της Αθηνάς Νικηφόρου, τα ανάκτορα των Ατταλιδών και το Ασκληπιείο. Από εδώ ξεκίνησε η συστηματική παραγωγή της περγαμηνής, για τις ανάγκες της Βιβλιοθήκης της Περγάμου, η οποία ήταν η μεγαλύτερη της αρχαιότητας, μετά τη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Περίφημη ήταν και η Ιατρική Σχολή της, όπου δίδαξε ο κορυφαίος ιατρός Γαληνός.

Η Πέργαμος υπήρξε μία από τις επτά πρώτες Εκκλησίες του χριστιανικού κόσμου. Ο Άγιος Αντίπας καθαγίασε με τον μαρτυρικό του θάνατο την πόλη. Στα βυζαντινά χρόνια σημείωσε μεγάλη ακμή ως διοικητικό, στρατιωτικό και ιατρικό κέντρο. Μετά τον 13ο αι. παράκμασε γρήγορα από τις τουρκομανικές επιδρομές και καταστράφηκε ολοσχερώς από τον Ταμερλάνο το 1400.

Ο Ελληνισμός της Περγάμου ήταν πολύ ακμαίος πριν από τους διωγμούς του 1914-18. Η πόλη είχε τότε 9.500 Έλληνες, 500 Αρμένιους, 700 Εβραίους και 10.300 Τούρκους κατοίκους. Οι Έλληνες κατείχαν το 1/3 των κτημάτων της περιοχής, έλεγχαν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου και των υπηρεσιών, είχαν καλά σχολεία, τρεις εκκλησίες, νοσοκομείο, συλλόγους εκπαιδευτικούς και φιλανθρωπικούς. Το Μάη του 1914 διώχτηκαν όλοι στην Ελλάδα, επέστρεψαν το 1919, αλλά τον Αύγουστο του 1922, όσοι δεν πρόλαβαν να φύγουν από την πόλη και τα 11 χωριά της με Έλληνες κατοίκους, κατασφάχτηκαν από τους Τούρκους (3.700 θύματα!).

Στην Πέργαμο από τη δεκαετία του 1870 Γερμανοί αρχαιολόγοι ανέσκαψαν τα αρχαία κατάλοιπα, ανακάλυψαν σπουδαιότατα έργα τέχνης και μετέφεραν στο Βερολίνο

περισσότερα από 2.000 αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ολόκληρο το βωμό του Διός, έργο εφάμιλλο των γλυπτών του Παρθενώνα. Στο Βερολίνο χτίστηκε ειδικό μουσείο (Μουσείο Περγάμου) για να στεγάσει αυτές τις αρχαιότητες και όλες τις υπόλοιπες που διαρπάχτηκαν από τις αρχαίες ελληνικές πόλεις της Μικρασίας.

Από το 2014 η Πέργαμος συγκαταλέχθηκε στα μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς της Ουνέσκο.

ΟΛΟΣ ΠΟΝΤΟΥ

Πόντος αποκαλείται η νότια περιοχή του Ευξείνου Πόντου (τουρκ. Καράντενιζ), που περιλαμβάνει τον παραλιακό χώρο ανάμεσα στον Άλυ ποταμό και την Κολχίδα, ανατολικά της Τραπεζούντας, από την Διοσκουριάδα (σημ. Σοχούμι) ως τη Σινώπη, στα δυτικά. Είναι η ανατολικότερη από τις ιστορικές πατρίδες των Ελλήνων.

Η αποστολή του Ιάσονα και των Αργοναυτών στην Κολχίδα (σημ. Γεωργία), οι περιπλανήσεις του Ορέστη στη Θοανία του Πόντου, οι περιπέτειες του Οδυσσέα στη χώρα των Κιμμερίων, η τιμωρία του Προμηθέα από τον Δία και η εξορία του στον Καύκασο, το ταξίδι του Ηρακλή στον Πόντο αποτελούν μύθους που αναφέρονται στον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, επιβεβαιώνοντας την ύπαρξη των πανάρχαιων εξερευνήσεων των αρχαίων Ελλήνων θαλασσοπόρων και των πρώτων εμπορικών αποστολών για την αναζήτηση κυρίως χρυσού και άλλων μεταλλευμάτων.

Η εποχή του μεγάλου αποικισμού του Πόντου ξεκινά τον 8ο αι. π. Χ., με τους Μιλήσιους της Ιωνίας να αποικίζουν τα παράλια του Ευξείνου Πόντου, ιδρύοντας πρώτα τη Σινώπη σε εξαιρετικά στρατηγική θέση, εξαιτίας του καλού λιμανιού της και της δυνατότητας ομαλής επικοινωνίας με τις γύρω περιοχές. Η Σινώπη, με την σειρά της ίδρυσε το 756 π. Χ. την Τραπεζούντα και άλλες φημισμένες πόλεις της περιοχής (Αμισό, Κερασούντα, Κοτύωρα κλπ.). Οι πόλεις αυτές έγιναν ο μοχλός πλήρους εξελληνισμού της περιοχής, μια διαδικασία που κράτησε αιώνες.

Ο Πόντος πέρασε στην κηδεμονία της Περσίας από τα μέσα του 6ου αι. Εδώ εμφανίστηκε και ο Ξενοφών με τους Μυρίους του, όταν γύρω στο 399 π. Χ. ζήτησε διέξοδο στη θάλασσα, για ασφαλή επιστροφή στην Ελλάδα. Η Τραπεζούντα και όλες οι ελληνικές πόλεις του Ευξείνου απόλαυσαν περίοδο ειρήνης και ευημερίας, επεκτεινόμενες επίσης όχι μόνο στα παράλια μέρη, αλλά και προς το εσωτερικό της περιοχής, εξελληνίζοντας συνέχεια όλο και περισσότερα φύλα. Κατά την ελληνιστική περίοδο, ιδρύθηκε στην περιοχή του Πόντου ένα βασίλειο με ισχυρές ελληνικές επιρροές (302-64 π. Χ.). Δημιουργός του κράτους υπήρξε ο πρώην Ελληνοπέρσης σατράπης Μιθριδάτης Α΄, ο οποίος έκανε πρωτεύουσά του την Αμάσεια. Επί των Μιθριδατών, το ελληνιστικό βασίλειο του Πόντου έφτασε στο υψηλότερο σημείο της ακμής του. Αργότερα ο Ρωμαίος στρατηγός Λούκουλλος κατέλαβε τον Πόντο και τον έκανε ρωμαϊκή επαρχία.

Ο Χριστιανισμός διαδόθηκε ταχύτατα στον Πόντο και εδώ ιδρύθηκαν μερικά από τα αρχαιότερα μοναστήρια του κόσμου, όπως οι μονές της Παναγίας Σουμελά (386 μ. Χ.), του Αγ. Γεωργίου Περιστερεώτα, του Αγ. Ιωάννη Βαζελώνος, του Αγ. Γεωργίου Χουτουρά κλπ.

Η Τραπεζούντα και ο Πόντος γενικότερα υπήρξε το προκεχωρημένο προπύργιο του Ελληνισμού στον Καύκασο και στην Ανατολική Μικρασία. Εδώ κατέληγαν όλοι οι εμπορικοί δρόμοι από την Περσία, την Αρμενία και την Κασπία. Απ' εδώ εφόρμησε ο αυτοκράτωρ Ηράκλειος προς το εσωτερικό της Ασίας, για να κατατροπώσει τους Πέρσες

που απειλούσαν την ίδια την ύπαρξη του Βυζαντίου (628-630 μ. Χ.). Στον Πόντο εφαρμόστηκε οι θεσμός των ακριτών, όπως και στην Καππαδοκία, για την υπεράσπιση των συνόρων, κι εδώ δημιουργήθηκαν αμέτρητα ακριτικά τραγούδια, που οι Πόντιοι τραγουδούν μέχρι σήμερα, για να υμνήσουν «τους Έλληνας ακρίτας».

Με την κατάλυση του βυζαντινού κράτους από τους σταυροφόρους (1204), οι αδελφοί Αλέξιος και Δαβίδ Κομνηνοί ίδρυσαν στον Πόντο ένα ανεξάρτητο βασίλειο, γνωστό ως «*Αυτοκρατορία των Μεγάλων Κομνηνών*». Οι Μεγαλοκομνηνοί διατήρησαν την αυτοκρατορία τους ως το 1461 και στα 257 χρόνια της ζωής της (1204-1461), ο Πόντος γνώρισε μεγάλη οικονομική ευμάρεια και πολιτιστική ακμή. Οκτώ χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, ο σουλτάνος Μωάμεθ ο Πορθητής κατέλαβε και τον Πόντο. Ο Ελληνισμός εξακολούθησε φυσικά να επιβιώνει και να υπερέχει σε όλα στην περιοχή εκείνη.

Η ελληνική κοινωνία του Πόντου θα σηματοδοτεί -όπως πάρα πολλά μέρη του ελληνικού κόσμου- από τους μαζικούς εξισλαμισμούς και από την εμφάνιση του Κρυπτοχριστιανισμού, φαινόμενο μοναδικό στον κόσμο, κατά το οποίο χιλιάδες Πόντιοι και Έλληνες μερικών άλλων τόπων (Κύπριοι, Κρητικοί, Βορειοηπειρώτες) φανερά ήσαν μουσουλμάνοι, αλλά κρυφά και με τρομερό κίνδυνο της ζωής τους ήσαν χριστιανοί.

Από τα τέλη του 17ου αιώνα, παρά τους αθρόους εξισλαμισμούς, θα ξεκινήσει η εκπαιδευτική θωράκιση του Ελληνισμού στον Πόντο και η Τραπεζούντα θα εξελιχθεί σε κέντρο των ελληνικών γραμμάτων. Το πρώτο μεγάλο σχολείο ήταν το «*Φροντιστήριο Τραπεζούντος*», ιδρυμένο το 1682. Τα μοναστήρια επίσης συνέβαλαν καθοριστικά στη διατήρηση της πίστης. Στις αρχές του 20ού αι. λειτουργούσαν παντού ελληνικά σχολεία κάθε βαθμίδας, που παρείχαν υψηλού επιπέδου παιδεία στα Ελληνόπουλα.

Οι Μουσουλμάνοι άρχοντες της περιοχής (οι *ντερεμπέηδες*) από τα τέλη του 18ου αιώνα μεταβλήθηκαν σε στυγνούς καταπιεστές του πληθυσμού (Χριστιανών και Μουσουλμάνων). Επέβαλλαν αυθαίρετα φορολογία, έκαναν επιδρομές κατά χριστιανικών οικισμών και επιδίδονταν ακόμη και στο δουλεμπόριο. Η κεντρική σουλτανική διοίκηση δεν μπορούσε να τους αντιμετωπίσει και όλοι οι κάτοικοι υπέφεραν πολύ.

Το 1828-29, εξαιτίας του ρωσοτουρκικού πολέμου, με αφορμή την ελληνική επανάσταση, χιλιάδες Πόντιοι εγκατέλειψαν τα χωριά τους στον Ανατολικό Πόντο και μετανάστευσαν προς τη Γεωργία και άλλα μέρη του Καυκάσου, που κατέλαβε ο ρωσικός στρατός, για να ζήσουν πιο ελεύθεροι.

Με το διάταγμα Χάτι Χουμαγιούν του 1856, υπό την πίεση των Ευρωπαίων, έγιναν μεταρρυθμίσεις υπέρ των Χριστιανών κι Εβραίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και δόθηκαν πολλά προνόμια και ελευθερίες σε όλους. Τότε στον Πόντο παρατηρήθηκε σημαντικό ρεύμα επανόδου των Κρυπτοχριστιανών στο Χριστιανισμό και δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την άνθηση του εμπορίου και της εκπαίδευσης. Το εμπόριο και η άφθονη αγροτική παραγωγή (φουντούκια, καπνός, μαλλιά, τυριά κλπ.) οδήγησαν τους Έλληνες σε οικονομική ευημερία, στην ενίσχυση της εκπαίδευσης και στο αίτημα για εθνική απελευθέρωση. Οι παράλιες πόλεις του Πόντου έγιναν σπουδαία κέντρα εθνικής αναγέννησης. Την εποχή αυτή (1900-1914), ο Ελληνισμός του Πόντου αριθμούσε περί τις 450.000-500.000 άτομα, χωρίς να υπολογίζονται οι ξενιτεμένοι Πόντιοι στη Ρωσία.

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Νεότουρκοι προχώρησαν σε πρωτοφανείς διώξεις των χριστιανικών πληθυσμών, Ελλήνων και Αρμενίων, με το

πρόσχημα ότι οι Χριστιανοί ίσως βοηθούσαν ως σύμμαχοι τους εχθρούς της Τουρκίας (Ρώσους κι Αγγλογάλλους). Έτσι, πάνω από 350.000 Έλληνες εξορίστηκαν στο εσωτερικό της Ανατολής, κάτω από απερίγραπτες και τραγικές συνθήκες, και οι περισσότεροι εξοντώθηκαν. Χειρότερη ήταν η μοίρα των Αρμενίων του Πόντου, που εξαφανίστηκαν όλοι μέσα σε λίγους μήνες το 1915.

Στο τέλος του πολέμου, με την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Έλληνες του Πόντου ζήτησαν αυτοδιάθεση, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν αντάρτικα σώματα Ποντίων για την ευόδωση του εθνικού σκοπού και την αντιμετώπιση των συνεχών τουρκικών επιθέσεων στα ρωμαϊκά χωριά. Το 1921, ο Κεμάλ μετά στράφηκε με μανία εναντίον των Ελλήνων του Πόντου, που τους χαρακτήρισε γενικώς «συνεργάτες του εχθρού» και «προδότες».

Οι Πόντιοι ηγέτες (βουλευτές, δημοσιογράφοι, επιστήμονες, δημογέροντες, δήμαρχοι, πλούσιοι έμποροι κλπ.) απαγχονίστηκαν και άρχισε πάλι ένα φοβερό κύμα τρομοκρατίας και βιαιοτήτων κατά των ελληνικών πληθυσμών. Εκατοντάδες χωριά κάηκαν και χιλιάδες άνθρωποι δολοφονήθηκαν με μαρτυρικό τρόπο από τους τσέτες και κυρίως από τις συμμορίες του διαβόητου Τοπάλ Οσμάν της Κερασούντας.

Τελικά, το 1923, με τη συμφωνία περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών, όσοι Πόντιοι είχαν απομείνει στην πατρίδα τους ήρθαν πρόσφυγες στην Ελλάδα κι αποτέλεσαν μια από τις πιο σπουδαίες μικρασιατικές κοινωνίες, συμβάλλοντας ουσιαστικά στον εξελληνισμό και στην ανάπτυξη κυρίως της Βόρειας Ελλάδας.

Ο διωγμός των Ελλήνων από τον Πόντο είχε ως αποτέλεσμα την ερήμωση και την οικονομική παρακμή της περιοχής για περισσότερα από 70 χρόνια.

ΟΔΟΣ ΠΡΙΗΝΗΣ

Η Πριήνη υπήρξε μια από τις σπουδαιότερες ιωνικές πόλεις της Μ. Ασίας, ιδρυμένη στα τέλη του 11ου αι. π. Χ. από τους Νηλείδες, μέλη της βασιλικής οικογένειας των Αθηνών. Χτίστηκε στις νότιες πλαγιές του όρους Μυκάλη, σε πολύ οχυρή τοποθεσία, και έλεγχε την πλουσιότερη πεδιάδα του Μαιάνδρου. Αργότερα εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν νέοι άποικοι από τη Βοιωτία που πύκνωσαν τον αρχικό πληθυσμό.

Τον 6ο αιώνα π. Χ. έφτασε σε μεγάλη ακμή, με κυβερνήτη τον Βία τον Πριηνέα, έναν από τους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας, κατέλαβε δε σημαντική θέση στην Ιωνική Δωδεκάπολη, καθώς έλεγχε το κοντινό Πανιώνιο, την έδρα του Κοινού των Ιώνων. Κατά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, η πόλη ευεργετήθηκε πολλαπλώς από αυτόν. Τότε χτίστηκε ο μέγας ναός της Αθηνάς Πολιάδος (334 π. Χ.), με αφιερώματα του ίδιου του Αλεξάνδρου. Στα ελληνιστικά χρόνια την έλεγχαν κατά καιρούς οι Πτολεμαίοι, οι Σελευκίδες κι οι Ατταλίδες βασιλείς. Από το 133 π.Χ. έγινε ρωμαϊκή κτήση. Τόσο κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, όσο και κατά τα βυζαντινά χρόνια η πόλη γνώρισε ημέρες προόδου και οικονομικής ευρωστίας, έγινε έδρα μητροπολίτη, αλλά και στρατηγού, γιατί το φρούριό της (το λεγόμενο *Κάστρο Σαμψών*) ήταν από τα σημαντικότερα των μικρασιατικών παραλίων. Στα τέλη του 13ου αιώνα η Πριήνη κατελήφθη από τους Σελτζούκους, στη συνέχεια από τους Τουρκομάνους του Αϊδινίου και τελικά, όταν είχε πλέον παρακμάσει τελείως και ερημωθεί, από τους Οθωμανούς (αρχές 15ου αι.). Στην περιοχή της Πριήνης αναπτύχθηκαν στη νεότερη εποχή τα Σώκια, μια ακμαιότερη κωμόπολη της Ιωνίας, με 8.000 Έλληνες και πολλά ελληνικά χωριά τριγύρω.

Σήμερα η Πριήνη είναι από τους πιο σημαντικούς ερειπιώνες της Μ. Ασίας, με σπουδαιότατα κατάλοιπα της ελληνιστικής κυρίως εποχής.

ΟΔΟΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

Χτισμένη στους πρόποδες του όρους Όλυμπος της Βιθυνίας, από τον Βιθυνό βασιλιά Προυσία Α΄, στα τέλη του 3ου π. Χ. αι., η Προύσα (τουρκ. Μπούρσα) έμελλε να γίνει μια από τις σπουδαιότερες πόλεις της Μ. Ασίας. Στρατιωτική έδρα στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια, εξελίχθηκε σε μεγάλη και πολύ σημαντική πόλη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που κέρδισε την εύνοια πολλών αυτοκρατόρων και ανώτατων αξιωματούχων του Βυζαντίου. Την Προύσα καθαγίασε με την παρουσία του ο Άγιος Πατρίκιος και το βουνό της, ο Όλυμπος, ήταν γεμάτο από σπουδαία μοναστήρια, κέντρα παιδείας και αναβίωσης της αρχαίας γραμματείας. Εδώ εκπαιδεύτηκαν οι Θεσσαλονικείς απόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος, για να εκχριστιανίσουν τους Σλάβους.

Η Προύσα, μαζί με τις αυτοκρατορικές πόλεις Νικομήδεια και Νίκαια, υπήρξαν τα προπύργια της Βασιλεύουσας στη Βιθυνία. Το 1326 έπεσε στα χέρια του σουλτάνου Ορχάν και έγινε η πρώτη πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ως το 1365, κατέχοντας εξέχουσα διοικητική και θρησκευτική θέση στην αυτοκρατορία. Οι Οθωμανοί τη στόλισαν με τζαμιά εξαιρετικής τέχνης και μαυσωλεία των σουλτάνων. Από εδώ ξεκίνησαν τις εκστρατείες τους για την κατάκτηση της Θράκης (1354 και εξής).

Η Προύσα ήταν διεθνής εμπορικός σταθμός στην αγορά του μεταξιού, ήδη από τα βυζαντινά χρόνια, γιατί παρήγε μεγάλες ποσότητες από αυτό το πολύτιμο υλικό. Οι μεταξουργοί της, κυρίως Έλληνες και Αρμένιοι, κατασκεύαζαν εξαιρετικής τέχνης χρυσοποίκιλτα και βελούδινα υφάσματα, για πολύ πλούσιους πελάτες της βυζαντινής και σουλτανικής αυλής, καθώς και των Ευρωπαίων αρχόντων και βασιλιάδων. Περίφημο έμεινε στη μνήμη του ελληνικού λαού «*τση Προύσας το μετάξι*».

Η ελληνική κοινότητα της Προύσας αριθμούσε στις αρχές του 20ού αι. γύρω στις 5.000 άτομα, που είχαν δυο εκκλησίες, σημαντικά σχολεία, όπως τα Ευγενίδια Εκπαιδευτήρια, συλλόγους (π. χ. *Γενική Φιλανθρωπική Εταιρεία Βιθυνίας*), νοσοκομείο κλπ. ιδρύματα.

Στο βίλαετι (νομό) της Προύσας ζούσαν περίπου 280.000 Έλληνες, τουρκόφωνοι κι ελληνόφωνοι, οι οποίοι κατοικούσαν σε μερικές σημαντικές πόλεις (Μουδανιά, Κίος, Πάνορμος, Αρτάκη, Μιχαλίτσι, Αϊβαλί) και πάμπολλες κωμοπόλεις και χωριά (Απολλωνιάδα, Νίκαια, Μαρμαρονήσια, Κουβούκλια, Πελλαδάρι, Τρίγλια, Συγή, Πιστικοχώρια, Κιουπλιά, Λεύκη κλπ.). Μετά από τους διωγμούς του 1914-18, πολλοί εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της Τουρκίας και λίγοι κατέφυγαν στην Πόλη.

Η Προύσα το 1920 κατελήφθη από τον ελληνικό στρατό, που έγινε δεκτός από τους κατοίκους με εκδηλώσεις λατρείας και θαυμασμού. Με την κατάρρευση του μετώπου, το 1922, οι ελληνικοί πληθυσμοί κατέφυγαν αλλόφρονες και πανικόβλητοι στα λιμάνια της Προποντίδας για να σωθούν στην Ανατ. Θράκη κι από εκεί στην Ελλάδα.

Από την Προύσα κατάγονται δυο κορυφαίοι άνδρες του νεοελληνικού πολιτισμού: ο μέγας θεατράνθρωπος Κάρολος Κουν και ο αρχαιολόγος Μανόλης Ανδρόνικος, που ανακάλυψε τους βασιλικούς μακεδονικούς τάφους στη Βεργίνα.

ΟΔΟΣ ΠΑΙΔΕΣΤΟΥ

Η Ραιδεστός (τουρκ. Τεκίρνταγ) είναι το σπουδαιότερο λιμάνι της Ανατ. Θράκης στην Προποντίδα (Θάλασσα του Μαρμαρά), 135 χλμ. δυτικά από την Κωνσταντινούπολη. Ιδρύθηκε μεταξύ 600-550 π. Χ. με το όνομα *Βισάνθη* από Σαμίους αποίκους, που διέδωσαν εδώ την καλλιέργεια του αμπελιού και της ελιάς. Η πόλη γνώρισε μεγάλη εμπορική ανάπτυξη, λόγω της πολύ καλής γεωγραφικής της θέσης και της πλούσιας ενδοχώρας της. Άλλαξε συχνά πολλούς κυριάρχους και από τα βυζαντινά χρόνια πήρε το όνομα Ραιδεστός (ή *Ροδοστό*, στη λαϊκή του εκδοχή). Έπαιξε σπουδαίο ρόλο στο Βυζάντιο, ως ένα από τα κάστρα - προπύργια της Βασιλεύουσας. Ο Ιουστινιανός την οχύρωσε πολύ καλά κι άντεξε για αιώνες στις επιδρομές, μέχρι το 1357, οπότε κατελήφθη από τους Οθωμανούς. Τον 11ο αι. η πόλη είχε τουλάχιστον τρία μοναστήρια και πολλές ωραίες εκκλησίες. Γεμάτη μονές ήταν και η κοντινή περιοχή του Ιερού Όρους. Απ' όλα τα βυζαντινά μνημεία της Ραιδεστού, διασώθηκε μόνο η Παναγία Ρευματοκρατόρισσα ως το 1935. Η παλιά βυζαντινή πόλη είναι ο βασικός ιστός των νεότερων ελληνικών συνοικιών που κατείχαν το χώρο του λιμανιού, του κάστρου και των αρχαίων κεντρικών οδικών αξόνων.

Στην πόλη λειτουργούσαν 13 προξενεία το 1910, πράγμα που φανερώνει τη σημασία της ως μεγάλο οικονομικό κέντρο της Θράκης, που συγκεντρώνει και διακινεί όλα τα άφθονα αγροτικά προϊόντα της ενδοχώρας.

Στα 1912-13, πριν από τους διωγμούς, συγκατοικούσαν στη Ραιδεστό, συνήθως αρμονικά, ως το 1922, περίπου 30-35.000 κάτοικοι, από τους οποίους 15-20.000 Αρμένιοι, 6.-7.000 Έλληνες, 6.-7.000 Τούρκοι, 1.000 Εβραίοι και 300 Φραγκολεβαντίνοι. Στα 1906 στο *σαντζάκι* (νομό) Ραιδεστού κατοικούσαν συνολικά 152.130 άνθρωποι. Απ' αυτούς 76.158 ήταν Τούρκοι, 53.427 Έλληνες, 5.850 Βούλγαροι και 16.695 διάφοροι (στη μεγάλη πλειοψηφία Αρμένηδες και λιγосτοί Εβραίοι ή Ευρωπαίοι).

Στα 1915 όλοι οι Αρμένιοι εκτοπίστηκαν στη Μικρασία, όπου χάθηκαν για πάντα. Με εντολή της αστυνομίας, Τούρκοι βαρκάρηδες φόρτωσαν βίαια εκατοντάδες αρμενικές οικογένειες σε βάρκες και τις φουντάρησαν στ' ανοιχτά της Προποντίδας! Την ίδια εποχή οι περισσότεροι Έλληνες της πόλης και όλοι οι κάτοικοι των χωριών διώχτηκαν στην Ελλάδα (Πρώτος Διωγμός).

Στις 7 Ιουλίου 1920 η Ραιδεστός απελευθερώθηκε από τη στρατιά Σμύρνης και ενσωματώθηκε στην Ελλάδα. Μεταξύ Αυγούστου και Οκτωβρίου 1922, η Ραιδεστός έγινε το μεγάλο λιμάνι σωτηρίας των υπολειμμάτων της στρατιάς Μ. Ασίας, καθώς και κέντρο μετεπιβίβασης στρατού και προσφύγων προς την Ελλάδα.

Η ελληνική κοινότητα της Ραιδεστού συντηρούσε τέσσερις μεγάλους ναούς. Η Παναγία η Ρευματοκρατόρισσα ήταν η πολιούχος της πόλης. Σήμερα ο ναός δεν υπάρχει πια, αλλά το εξαιρετικής τέχνης θαυματουργό εικόνισμά της διασώθηκε στη βασιλική της Αχειροποιήτου, στη Θεσσαλονίκη.

Από το 1702 η έδρα της λαμπρής Μητρόπολης Ηρακλείας μεταφέρθηκε στη Ραιδεστό. Στη δικαιοδοσία της υπάγονταν 82 ελληνικές κοινότητες της Θράκης με 74.036 Χριστιανούς, διασκορπισμένους από τον Έβρο ως τη Θάλασσα του Μαρμαρά.

Λειτουργούσαν επίσης τα Θεοδωρίδεια παρθεναγωγεία και το Γεωργιάδειο αρρεναγωγείο, καθώς και το Αναγνωστήριο «*Η Βισάνθη*», που πάρα πολύ βοήθησε στην ίδρυση σχολείων και στην προαγωγή των ελληνικών σπουδών. Στεγάστηκε σε πολυτελές τριώροφο νεοκλασικό κτίριο του 1875 (σώζεται) και περιλάμβανε μεγάλη βιβλιοθήκη και μουσείο με σημαντικές αρχαιότητες που μεταφέρθηκαν το '22 στη Θεσσαλονίκη.

Η Ραιδεστός είναι ο τόπος καταγωγής του μεγάλου συγγραφέα Γιώργου Ιωάννου και συνδέθηκε με μια εξέχουσα προσωπικότητα της Ουγγαρίας, τον Φέρεντς Ράκοτσι (1675-1735), ηγεμόνα της Τρανσυλβανίας κι εθνικό ήρωα των Ούγγρων, που έζησε εξόριστος και πέθανε εδώ.

ΟΛΟΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

Η Ανατολική Ρωμυλία είναι όρος που κατασκευάστηκε από τη διεθνή διπλωματία στο συνέδριο του Βερολίνου το 1878 (Roumelie Orientale). Έτσι ονομάστηκε η Βόρεια Θράκη, δηλαδή η περιοχή του άνω ρου του Έβρου, μεταξύ των οροσειρών Ροδόπης και Αίμου και του Ευξείνου Πόντου, η οποία δημιουργήθηκε ως αυτόνομη επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78 και τη Συνθήκη του Βερολίνου. Η χώρα αυτή, που κατοικούνταν από τρεις κύριες εθνοτικές ομάδες, Βουλγάρους, Έλληνες και Τούρκους, θα είχε πρωτεύουσα τη Φιλιπούπολη (βουλγ. Πλόβντιβ) και ο ηγεμόνας της θα ήταν πάντα χριστιανός, διορισμένος από το σουλτάνο. Το 1885 όμως, με την υποστήριξη των Ρώσων, η αυτόνομη Ανατ. Ρωμυλία προσαρτήθηκε πραξικοπηματικά στο πριγκιπάτο της Βουλγαρίας και έκτοτε αποτελεί το νότιο τμήμα της χώρας. Σταδιακά, με βίαιες και ανθελληνικές ενέργειες του βουλγαρικού κράτους, οι Έλληνες κάτοικοί της αναγκάστηκαν να προσφύγουν στην Ελλάδα.

Ελληνικοί πληθυσμοί κατοικούσαν στην ενδοχώρα της Θράκης ήδη από τα χρόνια του Φιλίππου Β΄ της Μακεδονίας, ενώ στα παράλια του Ευξείνου Πόντου η ελληνική παρουσία είναι πολύ παλαιότερη (από τον 7ο π. Χ. αι.). Η χώρα αυτή αποτελούσε επί αιώνες το προπύργιο του Βυζαντίου και ήταν το μήλο της έριδος μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων. Γύρω στα 1370 κατελήφθη από τους Οθωμανούς και οι κάτοικοί της εξισλαμίστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Στη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα, ελληνικοί πληθυσμοί από τη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Νότια Θράκη, τα νησιά του Αιγαίου, τα μικρασιατικά παράλια και τον Πόντο μετακινήθηκαν προς την Ανατολική και τη Βόρεια Θράκη.

Μέχρι το 1885 ο ελληνικός πληθυσμός της Ανατολικής Ρωμυλίας ανερχόταν σε περισσότερα από 150.000 άτομα, που διαβιούσαν στην ύπαιθρο, στις μεγάλες πόλεις και στα λιμάνια των παραλίων του Ευξείνου Πόντου, απ' όπου έλεγχαν το εμπόριο της περιοχής. Πολύ σημαντικά κέντρα η Φιλιπούπολη, ο Στενήμαχος, τα Βοδενά, το Αρβανιτοχώρι, η Βάρνα, ο Πύργος, η Μεσημβρία, η Αγχιάλος, η Σωζόπολη, η Αγαθούπολη, ο Βασιλικός, το Καβακλί, η Γιάμπολη, η Σίλημος (Σλίβεν).

Στις αρχές του 20ού αιώνα, στο πλαίσιο της δημιουργίας του βουλγαρικού εθνικού κράτους, έγιναν διωγμοί των Ελλήνων και της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το 1906 καταργήθηκαν όλα τα ελληνικά σχολεία και εγκαταστάθηκαν σ' αυτά Βούλγαροι δάσκαλοι. Η ελληνική γλώσσα απαγορεύτηκε και στις εκκλησίες, που όλες πέρασαν σε βουλγαρικό έλεγχο. Όλοι οι Έλληνες μητροπολίτες (Φιλιππουπόλεως, Βάρνης, Σωζαγαθουπόλεως, Μεσημβρίας, Αγχιάλου) παύθηκαν και τη θέση τους πήραν Βούλγαροι εξαρχικοί αρχιερείς. Αποκορύφωμα των ανθελληνικών διωγμών που ξέσπασαν τον Ιούλιο του 1906, κατά τις οποίες ο βουλγαρικός όχλος κατέστρεψε σπίτια, εκκλησίες και σχολεία των Ελλήνων σε όλες τις πόλεις της Ανατ. Ρωμυλίας, ήταν η πυρπόληση και ολική καταστροφή της Αγχιάλου. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την προσφυγή στην Ελλάδα χιλιάδων Βορειοθρακιωτών. Οι Έλληνες της Ρωμυλίας πλήρωσαν με τον εκπατρισμό τους τις επιτυχίες των Ελλήνων Μακεδονομάχων κατά των Βουλγάρων

κομιτατζήδων στη Μακεδονία. Θρακιώτες πρόσφυγες εξακολούθησαν να έρχονται κατά κύματα στην Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1913-14) και κυρίως μετά την υπογραφή εθελουσίας ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας (1919-1934). Οι πρόσφυγες αυτοί εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία, ενώ στις πατρίδες που εγκατέλειψαν, εγκαταστάθηκαν Βούλγαροι πρόσφυγες από τη Μακεδονία και τη Θράκη.

Πάντως αρκετές χιλιάδες Έλληνες εξακολουθούν να ζουν μέχρι σήμερα στη Βουλγαρία, κυρίως στις μαυροθαλασσίτικες πόλεις Πύργο (Μπουργκάς), Μεσημβρία (Νεσέμπαρ), Αγκιάλο (Πομόριε) και Σωζόπολη (Σοζόπολ).

ΟΛΟΣ ΣΕΒΔΙΚΙΟΥ

Το Σεβντίκιοϊ (ή Σεβδίκιο, τουρκ. Σεϊντίκιοϊ και σήμερα Γκαζίεμίρ) ήταν ένα από τα πιο γραφικά και φημισμένα περίχωρα της Σμύρνης, το λεβέντικο «χωριό» της Ιωνίας, πασίγνωστο για την παλληκαριά και την εργατικότητα των Ελλήνων κατοίκων του. Η κωμόπολη αυτή είναι χτισμένη περίπου 12 χλμ. νοτίως της Σμύρνης, στις υπώρειες του Κιζίλνταγα, του ανατολικότερου βουνού της Ερυθραίας Χερσονήσου, σε τοποθεσία εξαιρετού φυσικού κάλλους, ανάμεσα σε εύφορους λόφους, δάση και γόνιμες κοιλάδες. Το κλίμα της περιοχής είναι εξαιρετικό, ιδανικό για τις μεσογειακές καλλιέργειες. Σ' αυτά τα δυο στοιχεία και στη φιλοπονία των κατοίκων οφειλόταν ο πλούτος του «χωριού».

Το Σεβντίκιοϊ επισκέφθηκαν ήδη από τον 17ο αιώνα πολλοί ξένοι περιηγητές που πήγαιναν στην Ιωνία και ύμνησαν τα γραφικά τοπία, τα κυνήγια, τις εξοχές και τη ρομαντική θέα του χωριού. Η δυναμική ελληνική παρουσία μαρτυρείται σε κείμενα για πρώτη φορά το 1765. Ήταν αποκλειστικά ελληνική κωμόπολη με 7.955 Έλληνες, 20 Τούρκους, 20 Αρμενίους και 5 Ολλανδούς κατοίκους το 1921. Είχε μια μεγάλη εκκλησία του Άη-Γιάννη του Θεολόγου, που γιόρταζε στις 8 του Μάη, και μια μικρότερη του Άη-Γιάννη του Ντεντέ. Οι Σεβντικιαλήδες ασχολούνταν κυρίως με την ελαιοκομία, τα καπνά και την παραγωγή εκλεκτού μπρούσικου κρασιού. Στο «χωριό» είχε μια μεγάλη βίλλα η πάμπλουτη οικογένεια του Δημητρού Φωτιάδη, ο οποίος, εκτός άλλων ευεργεσιών προς τον τόπο, κατασκεύασε και την σιδηροδρομική γραμμή προς το Σεβντίκιοϊ.

Μετά την Καταστροφή και την έξοδο των Ρωμιών, το Σεβντίκιοϊ κήκε σε μεγάλο μέρος του, οι βίλλες ερειπώθηκαν, τα σπίτια του ανασκάφηκαν για την εύρεση κρυμμένων θησαυρών, οι εκκλησίες και τα σχολεία ισοπεδώθηκαν. Σήμερα είναι ένα πυκνοκατοικημένο προάστιο της Σμύρνης. Από το χωριό Μάλκατζι του Σεβντίκιοϊ κατάγεται η κορυφαία Ελληνίδα τραγουδίστρια Χαρούλα Αλεξίου.

ΟΛΟΣ ΣΕΟΥΤΙΟΥ

Το Σεούτι (τουρκ. Σοούτ) ήταν ένα μικρό χωριουδάκι στα ανατολικά των Αλατσάτων, κοντά στον Γκιούλμπαξε. Είχε περίπου 50-60 ελληνικές οικογένειες, που ασχολούνταν με τα αμπέλια, τις ελιές και την κτηνοτροφία. Είχε εκκλησία του Αγ. Γεωργίου και μικρό σχολείο. Σε μια σπηλιά στις παρυφές του χωριού, βρίσκεται ο Σταυρός του Σεουτιού, ένας μεγάλος φυσικός σταυρός δημιουργημένος από σταλακτίτες στο βράχο. Εκεί γινόταν μεγάλο λαϊκό προσκύνημα εκ μέρους των Αλατσατιανών και άλλων Ερυθραιωτών, στις 14 Σεπτεμβρίου. Από το Σεούτι κατάγονται πολλές οικογένειες της Νέας Ερυθραίας.

ΟΔΟΣ ΣΙΒΡΙΣΑΡΙΟΥ

Το Σιβρισάρι (τουρκ. Σεφερίχισάρ) είναι η μοναδική κωμόπολη της νοτιοανατολικής Ερυθραίας, χτισμένο κοντά στην αρχαία ιωνική πόλη Τέω, πατρίδα του διάσημου λυρικού ποιητή Ανακρέοντα. Ήταν ως το 1922 έδρα ομώνυμου *καζά* (υποδιοίκησης), στον οποίο υπάγονταν καμιά δεκαπενταριά μικρά χωριά με αμιγή τουρκικό πληθυσμό. Το σύνολο των κατοίκων της περιοχής αυτής το 1921, έφτανε τις 10.929, εκ των οποίων 2.350 Έλληνες (ποσοστό 27 %, το μικρότερο σε όλη την Ερυθραία) και 8.579 Τούρκοι.

Οι Σιβρισαριανοί μιλούσαν μόνο ελληνικά και τουρκικά ήξεραν μόνον όσοι Έλληνες είχαν δοσοληψίες με Τούρκους κι επαφές με τη διοίκηση. Αλλά και αρκετοί Τούρκοι είχαν την ελληνική ως μητρική γλώσσα, γιατί οι ελληνόφωνοι πρόγονοί τους προέρχονταν από την Πελοπόννησο (*Μοραλήδες*), από την Κάρυστο, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε χωριστό μαχαλά μέσα στο Σιβρισάρι (στα *Καρυστιανά*), μετά την παράδοση της Εύβοιας στο ελληνικό κράτος (1832), και από την Κρήτη, που ήρθαν μεταξύ 1898 και 1913.

Το μεγαλύτερο χωριό του Σιβρισαριού ήταν η Ψηλή, παλιό βυζαντινό οχυρό, με μικτό πληθυσμό Ελλήνων και Τούρκων. Το επίγειο ήταν το Σιγατζίκι, ένας τουρκικός οικισμός χιλίων κατοίκων μέσα σε ένα οθωμανικό καστράκι του 16ου αι. χτισμένο εξ ολοκλήρου από αρχαία οικοδομικά υλικά της Τέω.

ΟΔΟΣ ΣΙΒΥΛΛΑΣ

Στην αρχαιότητα με τη λέξη *Σίβυλλα* χαρακτηριζόταν οποιαδήποτε γυναίκα με εντυπωσιακή μαντική ικανότητα που προφήτευε αυθόρμητα (χωρίς να ερωτηθεί), όταν περιερχόταν σε έκσταση, μελλοντικά συμβάντα, συνήθως δυσάρεστα ή φοβερά. Οι άνθρωποι νόμιζαν ότι οι Σίβυλλες προφήτευαν με θεία έμπνευση και μέσα από τα λεγόμενά τους μιλούσε ο ίδιος ο θεός, συνήθως ο Απόλλων ή ο Δίας. Έδιναν μυστηριώδεις και αινιγματικούς χρησμούς, γεμάτους υπαινιγμούς, που ονομάζονταν *σιβυλλικοί* ή *σιβύλλειοι*.

Το όνομα *Σίβυλλα* δεν είναι ελληνικό, αλλά ανατολικής προελεύσεως, πιθανόν μικρασιατικό ή συριακό. Στη Μέση Ανατολή σώζονται ακόμη πολλά τοπωνύμια με τη λέξη *Σιμπέλ* ή *Μπελ*, που σχετίζονται με τόπους ιερούς, όπως το βουνό Σίπυλος, ανάμεσα στη Σμύρνη και τη Μαγνησία της Ιωνίας.

Οι Σίβυλλες δεν εντάσσονταν με κάποιο μαντείο, αλλά λειτουργούσαν αυτόνομα. Τα αρχαιότερα ελληνικά κείμενα αναφέρουν μία και μοναδική Σίβυλλα. Πρώτος που κάνει λόγο για πολλές Σίβυλλες είναι ο Αριστοτέλης. Ο Πausανίας γράφει ότι η αρχαιότερη από όλες τις Σίβυλλες ήταν η Ηροφίλη, που έζησε πριν από τον Τρωικό Πόλεμο. Νεότερή της ήταν μια άλλη Ηροφίλη ή Ερωφίλη η Ερυθραία, που κατοικούσε κοντά σε μια πηγή νερού στις Ερυθρές της Μικράς Ασίας. Η Ερυθραία Σίβυλλα ήταν πολυταξιδεμένη και περιόδευσε στον κόσμο, χρησιμοδοτώντας πάνω στην πέτρα της. Τη συναντάμε στη Σάμο, στη Δήλο, στην ξακουστή Κλάρο της Ιωνίας, δηλαδή σε μέρη που σχετίζονται άμεσα με το θεό της μαντικής Απόλλωνα. Επίσης υπηρέτησε ως νεωκόρος στο περίφημο μαντείο του Απόλλωνος Σμινθέως στην Τρωάδα, όπου και τάφηκε.

Οι χρησμοί των Σιβυλλών, ιδίως της Κυμαίας Σίβυλλας, φυλάσσονταν από τους Ρωμαίους στο ναό του Διός, στο Καπιτώλιο της Ρώμης. Μόνον οι χρησμοί της Σίβυλλας της Ερυθραίας ήταν υπογεγραμμένοι με το όνομά της και όλοι οι άλλοι ήταν ανυπόγραφοι

ή ημιτελείς. Έλληνες και Ρωμαίοι πολύ εκτιμούσαν τις Σίβυλλες και πίστευαν στις αινιγματικές προφητείες τους.

Πολλοί πατέρες της Εκκλησίας και διάφοροι χριστιανοί συγγραφείς της πρωτοχριστιανικής εποχής ανέλυσαν κι ερμήνευσαν σιβυλλικές προφητείες που δήθεν αναφέρονταν στην έλευση του Χριστού. Φυσικά καμία από αυτές τις προφητείες δεν είναι παλαιότερη του 4^{ου} αιώνα μ. Χ. και θεωρούνται κατασκευάσματα των χριστιανών, από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Πάντως η αναγεννησιακή ζωγραφική μάς έδωσε μερικές Σίβυλλες άφθαστης τέχνης και υψηλότατης καλλιτεχνικής αξίας, όπως αυτές του Ραφαήλ και εκείνες του Μιχαήλ Αγγέλου, που στολίζουν το παρεκκλήσι του πάπα Σίξτου (Καπέλλα Σιστίνα) στο Βατικανό.

ΟΛΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Η εξαιρετικής σημασίας θέση της Σμύρνης ανάμεσα στο Αιγαίο και την Ανατολή, το μεγάλο φυσικό λιμάνι της και οι χερσαίοι δρόμοι που την ενώνουν με το εσωτερικό της Μικράς Ασίας την ανέδειξαν σε σημαντικό εμπορικό κέντρο σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της.

Στα μέσα του 10ου αι. π. Χ., Αιολείς άποικοι ιδρύουν τη Σμύρνα, σε θέση βορειότερα από τη σημερινή πόλη, στο προάστιο Μπαϊρακλί. Στα τέλη του 8ου αι. κατελήφθη από τους Ίωνες και έκτοτε έγινε ιωνική, χωρίς να ενταχθεί στην Ιωνική Δωδεκάπολη. Γύρω στο 630 π. Χ. κατακτήθηκε από τους Λυδούς κι αργότερα από τους Πέρσες που την κατέστρεψαν (545 π.Χ.). Από τότε περιέπεσε στην αφάνεια και παράκμασε εντελώς. Η Σμύρνη επανιδρύθηκε γύρω στο 300 π. Χ. από τους διαδόχους του Μεγαλέξανδρου στη σημερινή της θέση, στις υπώρειες του λόφου Πάγου. Τόσο κατά την ελληνιστική περίοδο, όσο και κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας, η Σμύρνη ευνοήθηκε ιδιαίτερω, έγινε κέντρο διεθνούς εμπορίου, αναπτύχθηκε πολύ κι έγινε μια από τις ωραιότερες της Ανατολής. Τρομερός σεισμός την κατέστρεψε εκ θεμελίων το 178 μ. Χ., αλλά πολύ σύντομα ανέκαμψε χάρη στη βοήθεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής αυλής του Μάρκου Αυρηλίου.

Υπήρξε μια από τις επτά πρώτες χριστιανικές Εκκλησίες του κόσμου και καθαγιάστηκε με το μαρτύριο των πρώτων επισκόπων της, Αγίων Βουκόλου και Πολυκάρπου. Στα βυζαντινά χρόνια, ιδίως μετά τις αραβικές επιδρομές του 7ου-8ου αι., έγινε βάση του βυζαντινού στόλου, έδρα στρατηγού και προήχθη σε Μητρόπολη. Μετά το 1204 ήταν η πραγματική πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας της Νικαίας, αφού οι αυτοκράτορες Ιωάννης Βατάτζης και Θεόδωρος Λάσκαρις έδρευαν στο Νύμφαιο, 28 χλμ. ανατολικά της Σμύρνης.

Τον 14ο αι. κατελήφθη το φρούριο του Πάγου από τους Τουρκομάνους του Αϊδινίου και η κάτω πόλη από τους Λατίνους. Στα 1400 ο Ταμερλάνος κατέστρεψε τη Σμύρνη και κατέσφαξε τους κατοίκους της. Το 1425, επί σουλτάνου Μουράτ Β', πέρασε οριστικά στους Οθωμανούς. Στη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου αναδείχθηκε στο πιο σημαντικό διεθνές λιμάνι της Ανατολικής Μεσογείου, χάρη στις *διομολογήσεις*, τα προνόμια που παραχωρούσαν οι σουλτάνοι στους Δυτικοευρωπαίους εμπόρους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν εδώ, εξελληνίστηκαν γλωσσικά και ονομάστηκαν Φραγκολεβαντίνοι. Η αυξημένη εμπορική δραστηριότητα προσείλκυσε σταδιακά δεκάδες χιλιάδες Έλληνες, Αρμενίους και Εβραίους, που εγκαταστάθηκαν στη Σμύρνη και την κατέστησαν «Γκισούρ

Ιζμίρ», δηλαδή άπιστη, μη μουσουλμανική πόλη. Ακολούθως, στη διάρκεια του 19ου και τις αρχές του 20ού αι. η Σμύρνη γνώρισε μια άνευ προηγουμένου οικονομική και πνευματική ανάπτυξη και αναδείχθηκε σε κοσμοπολίτικη πρωτεύουσα πόλη της Μικρασίας και του Αιγαίου.

Το ελληνικό στοιχείο της πόλης, ενισχυμένο ιδιαίτερα και από μετανάστες από την κυρίως Ελλάδα, τα νησιά και όλη τη Μ. Ασία, που αναζητούσαν μία καλύτερη τύχη, προόδευσε ιδιαίτερα. Οι Έλληνες διακρίθηκαν στις οικονομικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες, ενώ αναπτύχθηκαν πάρα πολύ πνευματικά. Τα σχολεία της Σμύρνης, όπως η Ευαγγελική Σχολή (1723), το Ομήρειο και το Κεντρικό Παρθεναγωγείο, τα Λύκεια Αρώνη και Γιαννίκη, υπήρξαν φυτώρια ελληνικής παιδείας υψηλού επιπέδου. Οι Σμυρνιοί διέθεταν επίσης αξιόλογους εκδοτικούς οίκους, περιοδικά κι εφημερίδες (με αρχαιότερη την *Αμάθεια*, από το 1838, εκδόθηκαν συνολικά 135!), θέατρα και σινεμά, σπουδαίους αθλητικούς ομίλους (Απόλλων, Πανιώνιος, Πέλοψ κλπ) και κάθε είδους λέσχες, συλλόγους, σινάφια κλπ. Η ρωμαϊκή παρουσία ήταν τόσο έντονη, που όλοι στην Σμύρνη μιλούσαν ελληνικά κι οι Έλληνες έδιναν το στίγμα ζωής παντού, σε κάθε τομέα.

Στα 1920 η Σμύρνη είχε 365.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 220.000 ήταν Έλληνες, 25.000 Εβραίοι, 20.000 Λεβαντίνοι κι Ευρωπαίοι, 18.000 Αρμένιοι και 80.000 Τούρκοι.

Στις 2 Μαΐου 1919 η Σμύρνη τέθηκε υπό προσωρινή ελληνική διοίκηση, με μία εδαφική ζώνη περίπου 20.000 τ. χλμ. από το Αϊβαλί (βόρεια) μέχρι το Αϊδίني (νότια). Η ραγδαία κατάρρευση του μετώπου και η συντριβή του ελληνικού στρατού το 1922 έφεραν τον τουρκικό στρατό και τους τσέτες στην πόλη. Η Σμύρνη αποτεφρώθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της από πυρκαγιά, που έβαλαν οι Τούρκοι στην αρμενική συνοικία και στις περισσότερες ελληνικές, ενώ ο έντρομος πληθυσμός της, μαζί με χιλιάδες αλλοφρόνων προσφύγων του εσωτερικού της Μ. Ασίας, κατέφυγε στο λιμάνι ζητώντας απεγνωσμένα διαφυγή. Όσοι διασώθηκαν, κατέφυγαν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα, αλλά περισσότεροι από 200.000 άντρες συνελήφθησαν κι εκτελέστηκαν τις επόμενες εβδομάδες ή αργότερα στα βάθη της Ανατολής.

Το οδυνηρό τέλος της Σμύρνης και η τραγική θυσία του Μητροπολίτη της εθνοϊερομάρτυρα Αγίου Χρυσοστόμου συμβολίζουν τον αφανισμό του Ελληνισμού από τη Μικρά Ασία και αποτελούν μια πολύ βαθιά πληγή στη νεότερη ελληνική ιστορία.

ΟΔΟΣ ΤΕΝΕΔΟΥ

Η Τένεδος (τουρκ. Μπόζτζα αντά) είναι νησί του βορειοανατολικού Αιγαίου στην είσοδο του Ελλήσποντου και απέχει μόλις 3 μίλια από τις μικρασιατικές ακτές της Τρωάδας. Πρώτοι κάτοικοι της Τενέδου ήταν οι Πελασγοί, που αργότερα αφομοιώθηκαν από τους Αιολείς αποίκους.

Το νησί ακολούθησε τη γενική ιστορική πορεία των υπόλοιπων νησιών του Βορείου Αιγαίου. Έπαιξε σπουδαίο ρόλο στον Τρωικό πόλεμο, κατελήφθη από τους Αθηναίους και όλους τους κυριάρχους του αρχαίου και μεσαιωνικού κόσμου, λόγω της νευραλγικής στρατηγικής του θέσης, που ελέγχει την είσοδο στον Ελλήσποντο.

Στη διάρκεια των τουρκοβενετικών συγκρούσεων του 14ου-15ου αι., το νησί ερημώθηκε. Το 1479 έγινε οργανωμένος εποίκισμός της Τενέδου, μετά την ανοικοδόμηση από τους Οθωμανούς του κατεστραμμένου κάστρου, με κατοίκους από τη Μ. Ασία και τη

Λέσβο, στους οποίους δόθηκαν φορολογικά κίνητρα. Το 1604 οι Έλληνες της Τενέδου έφταναν τις 4.000 και ασχολούνταν με την αμπελουργία και τη ναυτιλία.

Η Τένεδος απελευθερώθηκε από τον ελληνικό στόλο του Π. Κουντουριώτη το 1912, όπως όλα τα νησιά της περιοχής. Με το άρθρο 5 της Συνθήκης του Λονδίνου (30/5/1913) και με το άρθρο 15 της Συνθήκης των Αθηνών, που υπογράφηκε στις 14/11/1913 μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, η ελληνική κυβέρνηση ανέθεσε στις μεγάλες δυνάμεις να αποφασίσουν για την τύχη της Ίμβρου, της Τενέδου και του Καστελόριζου. Τελικά αυτές αποφάσισαν (13/2/1914) την επιστροφή των τριών νησιών στην Τουρκία, η οποία όμως δεν τα κατέλαβε. Έτσι, η Ελλάδα ασκούσε de facto κυριαρχία στην Ίμβρο και στην Τένεδο και η Γαλλία στο Καστελόριζο. Με τη Συνθήκη των Σεβρών (10/8/1920), τα δύο νησιά παραχωρήθηκαν και τυπικά στην Ελλάδα, όμως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, η Ίμβρος και η Τένεδος παραχωρούνται πάλι στην Τουρκία με τη Συνθήκη της Λωζάνης, αλλά με καθεστώς ευρείας αυτονομίας, που δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Τότε πολλοί Τενεδιοί εγκατέλειψαν από φόβο το νησί τους και εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Λήμνο, τη Μυτιλήνη και τη Χαλκιδική. Έτσι, από τον Αύγουστο του 1924, οι Μουσουλμάνοι αποτελούσαν πια την πλειοψηφία στο νησί, αφού τα 3/4 των Ελλήνων είχαν φύγει. Από τους 3.500 Έλληνες του 1923, σε ένα χρόνο έμειναν μόνο 700! Στη δεκαετία του 1950 είχαν διπλασιαστεί, αλλά με τα τρομοκρατικά μέτρα των Τούρκων, τις απαγορεύσεις, το κλείσιμο των σχολείων, τις δημεύσεις περιουσιών, με αφορμή το Κυπριακό, ο ελληνικός πληθυσμός μειώθηκε δραματικά και σήμερα δεν κατοικούν εκεί παρά καμιά δεκαριά ηλικιωμένοι Έλληνες.

ΟΔΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

Η Φιλαδέλφεια (τουρκ. Αλάσεχιρ) ιδρύθηκε το 190 π. Χ. από τον Ατταλίδη βασιλιά της Περγάμου Ευμένη Β΄, σε μια πολύ εύφορη περιοχή της Λυδίας, με μεγάλη στρατηγική και οικονομική σημασία, 150 χλμ. ανατολικά της Σμύρνης. Το 17 μ. Χ. καταστρέφεται από ισχυρότατο σεισμό, αλλά σταδιακά ανοικοδομείται, σημαντικά δημόσια κτήρια ανεγείρονται και η πόλη γίνεται πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας κατά τη ρωμαϊκή εποχή. Έλαβε μάλιστα και την προσωνυμία «*Μικραί Αθήναι*».

Η Φιλαδέλφεια αναφέρεται στην Αποκάλυψη του Ιωάννη ως μία από τις επτά εκκλησίες της Ασίας, δηλαδή μία από τις πρώτες Εκκλησίες του κόσμου. Οι κάτοικοί της γνώρισαν τον Χριστιανισμό από το κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου. Η Εκκλησία της απέκτησε μεγάλη σπουδαιότητα κατά τους βυζαντινούς χρόνους και έγινε έδρα ομώνυμης μητροπόλεως που υφίσταται μέχρι σήμερα. Στα ύστερα βυζαντινά χρόνια, η Φιλαδέλφεια ήταν αυτόνομη πόλη υπό την εξουσία του Θεοδώρου Μαγκαφά και υπήρξε το τελευταίο βυζαντινό προπύργιο στη Μικρά Ασία, όταν το 1390 καταλήφθηκε από τον Οθωμανό σουλτάνο Βαγιαζήτ Α΄. Λίγο αργότερα (1402) καταστράφηκε τελείως από τις μογγολικές ορδές του Ταμερλάνου και παράκμασε. Ελληνικός πληθυσμός δεν έπαψε ποτέ να κατοικεί στην πόλη και το 1920 ανερχόταν σε 7.000 άτομα, τουρκόφωνους κυρίως, σε σύνολο 17.000 κατοίκων.

Διοικητική έδρα πολλών χωριών και πόλεων, μεταξύ των οποίων τα Κούλα, το Σαλιχλί και τα Μεντεχώρια, μετά τη σιδηροδρομική σύνδεσή της με τη Σμύρνη, το 19ο αι., η πόλη απέκτησε μεγάλη οικονομική ακμή και γενική πρόοδο. Η περιοχή βγάζει εξαιρετικής

ποιότητας σταφύλια και σταφίδα. Περίφημα ήταν τα θερμά λουτρά της, καθώς και τα Θεολόγια Εκπαιδευτήρια και οι πολλές παλιές εκκλησίες της. Οι Έλληνες Φιλαδελφείς την εγκατέλειψαν κατά τη Μικρασιατική Καταστροφή και πολλοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν στη Νέα Φιλαδέλφεια (Ποδονίφτη) Αττικής και στη Νέα Φιλαδέλφεια (Νάρες) Θεσσαλονίκης.

ΟΛΟΣ ΦΩΚΑΙΑΣ

Η Φώκαια (τουρκ. Φότσα) είναι η βορειότερη ιωνική αποικία στη Μ. Ασία, χτισμένη ανάμεσα στις αιολικές αποικίες Κύμη και Σμύρνα. Ιδρύθηκε από Φωκείς υπό την ηγεσία των Αθηναίων απογόνων του βασιλιά Κόδρου, στα τέλη του 10ου αι. Το όνομά της, κατ' άλλους, οφείλεται στην ύπαρξη πολλών φωκιών στην περιοχή. Η Φώκαια ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη κατά την αρχαϊκή περίοδο, χάρη στα δυο φυσικά λιμάνια της και τη φυσική της οχύρωση. Έγινε κέντρο εμπορίου στη Βόρεια Ιωνία και την Αιολίδα. Οι ναυτικοί της ήταν περίφημοι θαλασσοπόροι, εφευρέτες της *πεντηκοντόρου* (πλοίο με 50 κουπιά), και πραγματοποίησαν ιδιαίτερα μακρινά ταξίδια. Εξερεύνησαν τις ακτές της Αδριατικής και της Τυρρηνικής Θάλασσας και έφτασαν μέχρι τις ακτές της Γαλατίας και της Ισπανίας. Ίδρυσαν τις αποικίες Εμπορείον (σήμ. Αμπούριας) και Ημεροσκοπείον (σήμ. Ντένια) στην Ισπανία, Μασσαλία, Αντίπολη (σήμ. Αντίμπ), Μόνοικο (σήμ. Μονακό) και Νίκαια (σήμ. Νις) στη Γαλλία, Αλαλία στην Κορσική και Ολβία στη Σαρδηνία, Ελέα (σήμ. Βέλια) στην Κάτω Ιταλία και Λάμπσακο (σήμ. Λάψεκι), μαζί με τους Μιλησίους, στον Ελλήσποντο. Επίσης συμμετείχαν μαζί με πολλές άλλες ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας στην ίδρυση της Ναυκράτιδος, της μοναδικής ελληνικής αποικίας στην Αίγυπτο, πριν από την αλεξανδρινή εποχή.

Η Φώκαια συμμετείχε στην Ιωνική Δωδεκάπολη, έγινε σπουδαίο κέντρο κεραμικής και νομισματοκοπίας, αλλά παράκμασε από τα μέσα του 6ου αιώνα π. Χ., όταν βρέθηκε κάτω από την περσική κυριαρχία. Ακολούθησε τη γενική ιστορική πορεία της Ιωνίας: Πέρσες, Αθηναίοι, Αλεξανδρινοί, Ρωμαίοι, Βυζάντιο. Κατά τη βυζαντινή εποχή ήταν ένα από τα σημαντικά κάστρα του Αιγαίου, έδρα επισκόπου και καταφύγιο του βυζαντινού στόλου. Γύρω στα 1250 ιδρύθηκε από τους Βυζαντινούς, βορειώς της αρχαίας πόλης, η Νέα Φώκαια, για την εκμετάλλευση της στυπτηρίας στην περιοχή. Από τότε έως σήμερα έχουμε τις δυο Φώκαιες (Φώκιες), την Παλαιά (αρχαία) και τη Νέα (βυζαντινή). Γρήγορα η περιοχή τους πέρασε στον έλεγχο των Γενοβέζων κυριάρχων της Χίου και της Λέσβου. Ο σουλτάνος Μωάμεθ ο Πορθητής κατέλαβε τη Φώκαια το 1455.

Οι δυο Φώκιες, με τα γύρω χωριά τους, στη νεότερη εποχή είχαν ακμαίο Ελληνισμό, καλά οργανωμένο. Εδώ κατοικούσαν συνολικά περισσότεροι από 18.000 κάτοικοι, εκ των οποίων οι 16.000 Έλληνες, ασχολούμενοι κυρίως με την αμπελουργία, την ελαιοκομία και τη ναυτιλία. Τον Ιούνιο του 1914, στο πλαίσιο του Α' Διογμού, Τούρκοι άτακτοι (παρακρατικοί), με την πλήρη ανοχή των οθωμανικών αρχών, επιτέθηκαν στην Παλαιά Φώκαια, δολοφόνησαν πολλούς Έλληνες, λεηλάτησαν τα πάντα κι ανάγκασαν τους κατοίκους να καταφύγουν στην Ελλάδα. Όλα αυτά καταγράφηκαν και φωτογραφικά από Γάλλους αρχαιολόγους, με επικεφαλής τον φιλέλληνα Φελίξ Σαρτιώ. Το 1922 οι δυο πόλεις πλήρωσαν βαρύ τίμημα στο βωμό της εκδίκησης των Τούρκων. Εκατοντάδες Φωκιανοί κάθε ηλικίας δολοφονήθηκαν κι όσοι σώθηκαν, διασκορπίστηκαν στην Ελλάδα (Αττική, Χαλκιδική, Κρήτη).

ΟΔΟΣ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ

Η Χαλκηδόνα (ή Καλχηδών) είναι μια παραθαλάσσια πόλη της Βιθυνίας, σχεδόν απέναντι από το αρχαίο Βυζάντιο. Κτίστηκε το 675 π. Χ. ως αποικία των Μεγαρέων, η πρώτη στο Βόσπορο, και αναπτύχθηκε πολύ γρήγορα, λόγω της θέσης της δίπλα στη νότια είσοδο του Βοσπόρου, αλλά και του φημισμένου μαντείου του Απόλλωνα.

Ακολούθησε την ιστορική πορεία του γειτονικού Βυζαντίου και γνώρισε πολλούς κυριάρχους. Επί αυτοκράτορος Διοκλητιανού, εδώ μαρτύρησε η Αγία Ευφημία, ο ναός της οποίας αποτελούσε πάντοτε μεγάλο ιερό προσκύνημα και είναι σήμερα από τους μεγαλύτερους της Κων/πολης. Το 451 έγινε στην πόλη η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος, που καταδίκασε τους Μονοφυσίτες.

Η Χαλκηδόνα κατά περιόδους υπέστη πολλές επιδρομές από τους επίδοξους κατακτητές της Βασιλεύουσας (Αβάρους, Πέρσες, Άραβες, Τουρκομάνους, Σταυροφόρους). Μέχρι τη δεκαετία του 1960 στη Χαλκηδόνα, που δεν είναι άλλη από το σημερινό ασιατικό προάστιο Καντίκιοϊ της Κωνσταντινούπολης, διέμεναν πολλές χιλιάδες Ελλήνων, που είχαν αρκετές εκκλησίες, συλλόγους φιλανθρωπικούς και καλά σχολεία. Γνωστές συνοικίες της σημερινής Χαλκηδόνας είναι το Μόδι, το Φαναράκι, το Καλαμίτσι, ο Μάλτεπες κ. ά.

ΟΔΟΣ ΧΑΛΚΗΣ

Η Χάλκη (τουρκ. Χέιμπελι αντά) είναι ένα νησί στη Θάλασσα του Μαρμαρά (Προποντίδα), που ανήκει στη συστάδα των Πριγκηπονήσων. Βρίσκεται μεταξύ των νησιών Αντιγόνης και Πριγκήπου και υπάγεται στο νομό Κωνσταντινουπόλεως. Το ελληνικό της όνομα οφείλεται στα μεταλλεία χαλκού της αρχαίας εποχής. Από τα βυζαντινά χρόνια ήταν τόπος μοναχισμού, με μοναστήρια και σκήτες καλογέρων. Παλιότερα, ως το 1940, στη Χάλκη κατοικούσαν μόνο Έλληνες, ψαράδες κυρίως. Σταδιακά έγινε ένα από τα ιδιαίτερα θέρετρα της Πόλης. Σήμερα έχουν απομείνει στο νησί καμιά τριακοσαριά Έλληνες κάτοικοι.

Σε ύψωμα της Χάλκης βρίσκεται η Αγία Τριάδα, μοναστήρι του 10ου αιώνα, δίπλα στο οποίο είναι χτισμένη η περιώνυμη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, η κύρια ελληνορθόδοξη θεολογική σχολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Τουρκία, που ιδρύθηκε το 1844. Αμέτρητοι ορθόδοξοι θεολόγοι, ιερείς, επίσκοποι και πατριάρχες φοίτησαν στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, συμπεριλαμβανομένου και του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Οι φοιτητές στη Χάλκη ήταν όχι μόνο Έλληνες, αλλά και ορθόδοξοι χριστιανοί από όλο τον κόσμο, προσδίδοντας στη σχολή έναν διεθνή χαρακτήρα.

Το 1971 η τουρκική κυβέρνηση έκλεισε τη σχολή. Από τότε γίνονται επανειλημμένως διεθνείς διπλωματικές προσπάθειες και πιέσεις προς την Τουρκία για την επαναλειτουργία της Σχολής.

Η Χάλκη των Πριγκηπονήσων δεν πρέπει να συγχέεται με τη Χάλκη των Δωδεκανήσων.

